

Леонтій ВОЙТОВИЧ

*доктор історичних наук, професор
старший науковий співробітник відділу історії середніх віків
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9191-6537>
e-mail: lev67420@ukr.net*

СТІЛЬСЬКО: МІЖ ФАКТАМИ І ВИГАДКАМИ

Зазначено, що дослідження Стільського городища (Миколаївський р-н Львівської обл.) були перервані наприкінці ХХ ст. через відсутність коштів. Констатовано, що поступово навколо цієї важливої пам'ятки почали накопичуватися недостатньо обґрунтовані гіпотези та просто вигадки, які трансформуються у стереотипи, зокрема це стосується тверджень про столицю Білої Хорватії, печерні дохристиянські храми та печерні монастирі, системи шлюзів на р. Колодниці. Детально проаналізовано перебіг дискусії у європейській науці щодо Великої Хорватії в українському Прикарпатті та локалізації Білої Хорватії.

Звернено увагу на спроби польської історіографії довести, що цей регіон належав винятково лендзянам, а також на розгортання новітньої дискусії щодо хорватського етногенезу. На підставі цього аналізу стверджено, що Біла Хорватія розташовувалася на Верхній Віслі, Верхній Одрі, Заале і Білій Ельстер, а Стольсько (Стільсько) у Х ст. споруджувалося як центр хорватського князівства, яке утворилося, вірогідно, після приєднання поборан до західних житичів-требовлян. Зазначено, що укріплення залишилися недобудованими й були здобуті київським військом у 992/993 р. Жодних підстав для твердження про існування печерних храмів, особливо в австрійських укріпленнях, збудованих на початку ХХ ст., не виявлено, а гіпотези про їх існування визнано необґрунтованими, як і про існування системи шлюзів, які на р. Колодниці були просто непотрібними.

Проте відзначено, що загадки Стільська лише почитаються, адже безсумнівне джерело (записна книжка митрополита Феогноста) зафіксувало існування м. Стільська, яке платило 30 гривень у митрополиту скарбницю близько 1331 р. А також зазначено, що в ході боротьби за спадщину Романовичів у 1370–1377 рр. місто було розорене і вже не відродилося як міське поселення. Констатовано, що його локалізація залишається головним завданням для подальших досліджень.

Ключові слова: Стільсько, Велика Хорватія, Біла Хорватія, печерні храми, шлюзи, Феогност.

У другій половині минулого століття проходили археологічні дослідження Стільського городища, які привернули увагу до цієї безперечно цікавої пам'ятки

не тільки в Україні¹. Але через брак коштів дослідження були перервані на фактично розвідувальному етапі, коли із загальної площі розкопки охопили менше 1 %. Окремі висновки були попередніми, а розрекламовані графічні реконструкції своє завдання виконали, привернувши до пам'ятки увагу. Однак вони мало мають спільного з реальними підставами. У подальшому археолог Орест Корчинський, основний дослідник Стільська, захопився фантастичними язичницькими печерними храмами² в потернах австрійських укріплень кінця XIX – початку XX ст., план й інші документи з будівництва яких збереглися в австрійському військовому архіві, а фрагменти окремих об'єктів містять армований бетон³.

На сьогодні інтернет і популярна краєзнавча література переповнені інформацією про столицю *білих хорватів* у Стільську з дохристиянськими печерними храмами, християнськими печерними монастирями та шлюзами на р. Колодниці. Нагромадження цієї інформації зростає в міру затухання будь-яких досліджень у цьому регіоні. Мета статті – розібратися у цих потоках даних, відділивши факти від вигадок.

¹ Корчинський О. М. Городище гигант в предгорье Украинских Карпат. *Труды V международного конгресса славянской археологии*. Киев, 1987. Т. 3. С. 111–115; Корчинський О. М. Городище в селі Стільське на Львівщині (короткий підсумок досліджень). *Затиски НТШ*. Львів, 2007. Т. 253. С. 490–510; Корчинський О. М. Ранньосередньовічне місто на Верхньому Дністрі. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Львів, 2008. Вип. 12. С. 267–282; Филипчук М. А. Слов'янські поселення Українського Прикарпаття у другій половині I тисячоліття н. е. Стільське та його округу. *Миколаївщина: зб. наук. статей*. Львів, 1998. Т. 1. С. 80–104; Филипчук М. А. Слов'янські поселення VIII–X ст. в Українському Прикарпатті. Львів, 2012. С. 220–254.

² Корчинський О. М. Слов'янські культові центри IX–XIV ст. в околицях Стільського городища. *Народознавчі зошити*. Львів, 1998. № 2. С. 129–133; Корчинський О. М. Пам'ятки язичницької та християнської релігій у селі Дуброва на Львівщині. *Історія релігій в Україні*. Львів, 2009. Кн. 1. С. 76–83; Корчинський О. М. Про печерні комплекси в місті Миколаєві на Львівщині та його околицях. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Львів, 2011. Вип. 15. С. 232–256; Корчинський О. М. Пам'ятки археології історико-культурного заповідника «Стільське городище». Стільський град. Львів, 2017. Вип. 1. С. 125–154.

³ Ющенко М., Петрик В., Піяжко Т. Миколаїв-Розвадівське передмістове укріплення 1854–1914 рр. (Bruckenkopf Mikolajow-Rozwadow) *«Археологія і фортифікація України»*: зб. матеріалів IX-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції (Кам'янець-Подільський, жовтень, 2019 р.). Кам'янець-Подільський, 2019. С. 165–171. У 1957 р. автора цих рядків вперше привів у ці потерни Михайло Хоміцький (1885–1960), який разом із батьком працював на їх спорудженні в 1909–1912 рр. *А солярні знаки, котрі збили з пантелику археологів, у 1957–1967 рр. залишили на стінах мої старші та молодші колеги, миколаївські хлопці, для яких покинуті укріплення були улюбленими місцями забав. До миколаївської фортеці вони стосунку не мають, як і до міфічних печерних храмів (Войтович Л. Загадки фортеці. Громада (Миколаїв). 2007. 6 березня; 13 березня; 16 березня; 20 березня; Войтович Л. Давнє Стільське: помилка археологів чи нова загадка? *Пліснеські старожитності*: зб. наук. праць. Львів, 2017. Вип. 2. С. 18–26; Войтович Л. Загадка давнього Стільська чи помилка археологів? *Громада (Миколаїв)*. 2017. 28 березня; Войтович Л. Загадки фортеці «Миколаїв». *Громада*. 2019. 26 лютого; Войтович Л. Форт «Тарандов» фортеці «Миколаїв». *Громада*. 2019. 10 березня. Цікаво, що відомий миколаївчанин вчений Михайло Мочульський (1875–1940), описуючи околиці Миколаєва і згадуючи камінь Дірявець, жодним словом не обмовився про печери, як і про тризуб на Дірявці (Мочульський М. Привілеї м. Миколаєва над Дністром. *Затиски НТШ*. Львів, 1901. Т. 43. С. 1–11). Просто в той час їх ще не було.*

Почну з хорватів. У дослідженнях із слов'янського етногенезу *хорватська проблема* залишається чи не найскладнішою і найбільш дискусійною. У Прикарпатті на базі розвитку *культури карпатських курганів* кінця II – початку V ст.⁴, в межах якої у складних асиміляційних процесах слов'янські масиви перемогли дакійські (костобоків), германські (пшеворців-астінгів) і сарматські⁵ елементи, сформувався масив хорватських племен⁶. Ранні пам'ятки *культури карпатських курганів* заповнюють північні та східні схили Карпат, а також простір між Карпатами й верхів'ями Дністра, Пруту, Серету, верхів'я Тиси, на північному заході вони доходять до р. Стрий у районі Добрян (Вижницький, Глибоцький, Кіцманський, Сторожинецький р-ни Чернівецької обл.; Коломийський, Надвірнянський, Косівський та частково Тлумацький та Галицький р-ни Івано-Франківської обл.; Стрийський і Старосамбірський р-ни Львівської обл. та Хустський і Виноградівський р-ни Закарпаття)⁷.

З верхів'їв Південного Бугу і Збруча слов'янське населення почало заповнювати Буковину та Покуття. За ними рухалися іраномовні сармати: *язиги і роксолани*. Слов'яни тіснили місцеве фрако-дакійське населення, а місцями просочувалися через їх оселі в передгір'я Карпат. З другого боку носіїв липицької культури

⁴ Szombathy J. Praehistorische Recognoscierung en stour nach der Bukowina im Jahre 1893. *Jahrb. des Bukowiner Landes-Museum*. Czernowitz, 1894. Bd. 2. S. 10–21; Смішко М. Ю. Ранньослов'янська культура Карпатського підгір'я. *Наукові записки Інституту суспільних наук АН УРСР*. Львів, 1953. Т. 1. С. 131–151; Смішко М. Ю. *Карпатські кургани першої половини I тис. н. е.* Київ, 1960. 186 с.; Смішко М. Ю. Східнослов'янські племена на території західно-українських земель у першій половині I тис. н. е. *Торжество історичної справедливості*. Львів, 1968. С. 14–27; Смішко М. Ю. Племена культури карпатських курганів. *Населення Прикарпаття і Волині за доби розкладу первіснообщинного ладу та в давньоруський час*. Київ, 1976. С. 48–63.

⁵ Смішко М. Племена зарубинецької культури. *Населення Прикарпаття і Волині за доби розкладу первіснообщинного ладу та в давньоруський час*. Київ, 1976. С. 6–15; Смішко М. Ю. Племена пшеворської культури. Там само. С. 28–38; Смішко М. Ю. Сарматські племена. Там само. С. 38–48; Смішко М. Ю. Племена черняхівської культури. Там само. С. 63–83.

⁶ Брайчевський М. Про етнічну приналежність черняхівської культури. *Археологія*. Київ, 1957. Т. 10. С. 122–125; Брайчевський М. Біля джерел слов'янської державності. Київ, 1964. С. 5; Вакуленко Л. Памятники культури карпатських курганів у с. Глибокое. *Археологические исследования на Украине в 1967 г.* Киев, 1968. С. 169–172; Вакуленко Л. Поселення культури карпатських курганів. *Дослідження з слов'яно-руської археології*. Київ, 1976. С. 73–94; Вакуленко Л. *Пам'ятки підгір'я Українських Карпат першої половини I тисячоліття н. е.* Київ, 1977. 140 с.; Вакуленко Л., Приходнюк О. Проблема преемственности черняховских и раннеславянских древностей в свете исследований на Среднем Днестре. *Slavia Antiqua*. 1985. Т. 33. С. 71–136; Рикман Э. Этническая история населения Поднестровья и прилегающего Подунавья в первых веках нашей эры. Москва, 1975. С. 319; Пеняк П. Ранньослов'янське та давньоруське населення Закарпаття VI–XIII ст. Київ, 1980. С. 162–165; Баран В., Козак Д., Терпиловський Р. Походження слов'ян. Київ, 1991. С. 57.

⁷ Носії цієї культури взагалі не знали плоских цвинтарів. Вони хоронили покійників під невисокими курганами. Кремація тіл відбувалася у трьох основних варіантах: із вміщенням останків в урну, з вміщенням останків в ямку, з насипанням кургану безпосередньо над багаттям. Поселення носіїв культури розміщалося на перших або других надзаплавах невеликих водоймищ поблизу низинних чорноземів та луків, люди жили в наземних будівлях і напівземлянках із вогнищами або печами посередині. Використовувалася ліплена кераміка різноманітних форм. Виготовлення її було недбалим, глина оброблена погано, слабка, поверхня вирівняна, кольори – синій, червоний, жовтий і коричневий. Орнамент – у вигляді рельєфних валиків на шийці або плечиках, наліплених дужок, пиптів, ямок, зигзагоподібної лінії. Особливості цього посуду – вази на високих ніжках, іноді фігурних підставках, що нагадують аналогічні липицькі типи.

костобоків тіснили пшеворці *астінги*. Подальша міграція *готів* і *генідів* у III ст. привела до розвитку *черняхівської культури*, що пришвидшило відхід носіїв *культури карпатських курганів* далі до Карпат і по долині р. Тиса та сприяло їх розвитку, відмінного від загального масиву черняхівської культури. У III–V ст. складний карпатський симбіоз даків, слов'ян, германців і сарматів закінчився на користь слов'ян, зв'язок яких, можливо, очолили, розчинившись пізніше в ньому і давши йому своє ім'я, войовничі іраномовні *хорвати*. У складі сарматського іраномовного конгломерату були десятки різних великих та малих племен⁸. Їх участь у хорватському етногенезі підтверджують антропологічні матеріали. Поряд із гетським мезодоліхокранним типом черепів тут трапляються сарматського брахікранного типу⁹. Одне з цих сарматських іраномовних племен (іранська етимологія назви «хорвати» не спричиняє жодних заперечень¹⁰) і могло стати основою військової еліти в цьому слов'янському зв'язку (подібно, як пізніше вікінги Рюриковичі зі своїм оточенням), який у V–VI ст. почав заповнювати землі Східної Словаччини, басейну Дністра (де вони змішувалися зі спорідненим сербським населенням) і Сяну, а далі вздовж Татрів та Судетів дійшов до витоків Одри й Ельби, басейну Заале і Білої Ельстер. Так утворилася *Велика Хорватія*¹¹.

⁸ Войтович Л. Сармати на землях нинішньої України: проблеми локалізації племен. *Записки НТШ*. Львів, 2010. Т. 260, кн. 2. С. 7–23.

⁹ Максимов Е. Юго-Восточная Европа в первой четверти I тыс. н. э. по археологическим данным. Историография. *Славяне Юго-Восточной Европы в предгосударственный период*. Киев, 1990. С. 19–20.

¹⁰ Соболевский А. Русско-скифские этюды. *Известия Отделения Русского Языка и Словестности*. Петроград, 1921. Т. 26. С. 8; Županić N. Prvobitni Hrvati. *Zbornik kralja Tomislawa*. Zagreb, 1925. S. 291, 296; Idem. Prvi nosilci etnickih imen Srb, Hrvat, Cech i Ant. *Etnolog*. Т. 2. Zagreb, 1928. S. 74–79; Idem. Značenje barvnega atributa v imenu Crvena Hrvatska. *Etnolog*. Zagreb, 1937–1938. Т. 10/11. S. 355–376; Vasmer M. *Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slaven*. 1. Die Iranier in Südrussland. Leipzig, 1923. S. 56; Hauptmann L. Seoba, Hrvata i Srba. *Jugoslovenski Istoriski Časopis*. Београд, 1937. Т. 3. С. 30–61; Stefan Sakaš. Iranische Herhunft des Kroatischen Volksnamens. *Orientalia Christiana Periodica*. Roma, 1949. Т. 15. S. 330–340.

¹¹ Войтович Л. «Білі хорвати» чи «карпатські хорвати». *Миколаївщина: зб. наук. праць*. Львів, 1998. Т. 1. С. 49–79; Войтович Л. Князівства карпатських хорватів. *Етногенез та рання історія слов'ян: нові наукові концепції на зламі тисячоліть*. Львів, 2001. С. 195–210; Войтович Л. Карпатські хорвати в етнополітичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього середньовіччя. *Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до XVIII ст.)*. Київ, 2004. Вип. 4. С. 105–132; Войтович Л. «Білі хорвати» чи «карпатські хорвати»? Продовження дискусії. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Дрогобич, 2004. Вип. 8. С. 38–45; Войтович Л. Карпатские хорваты. *Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 2. История*. Санкт-Петербург, 2005. Вип. 1. С. 133–146; Войтович Л. Восточное Прикарпатье во второй половине I тыс. н. э. Начальные этапы формирования государственности. *Rossica Antiqua*. 2006. *Исследования и материалы*. Санкт-Петербург, 2006. С. 6–39; Войтович Л. [Рец. на]: Майоров А. В. Великая Хорватия: Этногенез и ранняя история славян Прикарпатского региона. Санкт-Петербург, 2006. 209 с. *Записки НТШ*. Львів, 2008. Т. 256. С. 705–707; Войтович Л. Прикарпаття в другій половині I тисячоліття н. е.: найдавніші князівства. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 2010. Вип. 45. С. 13–54; Войтович Л. Восточное Прикарпатье во второй половине I тыс. н. э. Начальные этапы формирования государственности. *Русин* (Кишинев). 2010. № 3(21). С. 5–49, 159–169; Войтович Л. Прикарпаття в другій половині I тисячоліття н. е.: найдавніші князівства. *Войтович Л. Галицько-волинські етюди*. Біла Церква, 2011. С. 10–46; Войтович Л. Повертаючись до хорватів Костянтина Багрянородного. *Нартекс. Byzantologia Ukrainensis*. Харьков, 2013. Т. 2. С. 71–101; Vojtyvč L. Chrouati et altera

Аварське завоювання частини хорватського масиву в середині VI ст. змусило мігрувати значні масиви *хорватів* у Паннонію і Далмацію. Ця перша міграція на Балкани тривала з 587 р. по 614 р. Між впадінням Морави й Тиси хорвати форсували Дунай, освоїли басейн Драви в 587–593 рр., далі стали просочуватися у межиріччя Драви й Сави, звідки перейшли в тепершню Боснію. З Боснії вони форсували прохід до Адріатичного побережжя через Клісу та Салону в 614 р., поклавши початок завоюванню Далмації.

Скориставшись ослабленням *Великої Хорватії*, значна частина населення якої мігрувала на Балкани, у районі пізнішого Кракова вклинилися лехітські племена *вісляни*, відділивши *Велику Хорватію* від *Білої Хорватії*. Друга міграція на Балкани тривала в 626–630 рр. на заклик візантійського василевса Іраклія проти аварів. У ній брали участь хорвати якраз із *Білої Хорватії*. Ця міграція закінчилася завоюванням Далмації, де виникло 11 хорватських жупаній (князівств).

Література про ранніх хорватів і хорватський етногенез налічує сотні книг і статей кількох десятків авторів. Її огляди за певні періоди можна почерпнути в Любора Нідерле (Lubor Niederle)¹², Тадеуша Модельського (Tadeusz Modelski)¹³, Федро Шішіча (Ferdo Šišić)¹⁴, Людо Гауптмана (Ludo Hauptmann)¹⁵, Йозефа Відаєвича (Józef Widajewicz)¹⁶, Герарда Лябуди (Gerard Labuda)¹⁷, Богуміли Застерової (Bohumila Zasterova)¹⁸, Генріка Ловмянського (Henryk Łowmiański)¹⁹ та Леонтія Войтовича²⁰. Але проблема в тому, що українські історики з цією літературою не ознайомлені. Тому й далі, користуючись працями деяких дослідників XIX ст. та ігноруючи

Chrowati. *Ukrajinski Karpati: etnogeneza–arheologija–etnologija* / priredio J. Paščenko. Zagreb, 2014. С. 207–254; Майоров А. Константин Багрянородный о происхождении и ранней истории хорватов: Великая Хорватия и белые хорваты. *Rossica antiqua*. 2006. *Материалы и исследования*. Санкт-Петербург, 2006. С. 40–73; Майоров А. *Великая Хорватия: этногенез и ранняя история славян Прикарпатского региона*. Санкт-Петербург, 2006. 208 с.; Войтович Л. Велика Хорватія, яку називають «Білою»: до питання про походження і значення хорватських етнічних назв. *Миколайівщина*: зб. наук. статей. Львів, 2006. Т. 3. С. 31–66; Войтович Л. О происхождении этнонима *хорваты*: историко-этимологические заметки. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2006–2007. Вип. 15. Confraternitas. Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича. С. 55–61; Войтович Л. «Великая Хорватия, называемая “Белой”...»: к вопросу о происхождении и значении хорватских этнических названий. *Княжа доба: історія і культура*. Львів, 2007. Вип. 1. С. 13–44; Majorov A. *Velika Hrvatska. Etnogeneza i rana povijest Slavena prikarpatskoga područja*. Zagreb, 2012. 218 s.

¹² Niderle L. *Slovanske starozitnosti*. Praha, 1906. D. 2. Sv. 1. S. 250–261.

¹³ Modelski T. *Z onomastyki i terminologii sredniowecznej. Kwartalnik Historyczny*. Lwów, 1920. T. 34. S. 11–14.

¹⁴ Šišić F. *Povijest Hrvata v vrijeme narodnih vladara*. Zagreb, 1925. S. 6–8.

¹⁵ Hauptmann L. *Dolazak Hrvata. Zbornik Kralja Tomislava*. Zagreb, 1925. S. 86–88.

¹⁶ Widajewicz J. *Państwo Wislan*. Kraków, 1947. S. 16–30.

¹⁷ Labuda G. *Piersze państwo słowiańskie – państwo Samona*. Poznań, 1949. S. 203.

¹⁸ Zástěrová B. *Hlavní problémy z počátku dejin slovanských narodů. Vznik a počátky slovanů*. Praha, 1956. T. 1. S. 34–45.

¹⁹ Łowmiański H. *Początki Polski*. Warszawa, 1964. T. 2. S. 114–130.

²⁰ Войтович Л. Карпатські хорвати в етнополітичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього середньовіччя. С. 105–132.

надбання світової науки, *карпатських хорватів*²¹ неправильно називають *білими хорватами*.

Швейцарський лінгвіст Фердинанд де Соссюр (Ferdinand de Saussure) (1867–1913) ще наприкінці XIX ст. звернув увагу, що *гуни* в IV–V ст. принесли в іранські мови китайське означення сторін світу за кольорами (чорний – північ, червоний – південь, синій – схід та білий – захід)²². Опираючись на його праці, хорватський вчений Стефан Сакаш (Stefan Sakaš), встановив, що назва *білі хорвати* за іранською термінологією, прийнятою у слов'ян, означає *західні хорвати*²³.

Проблема відділення Білої Хорватії від Великої Хорватії та наступна локалізація Білої Хорватії теж досліджуються давно²⁴. На підставі аналізу топоніміки й актового матеріалу територія *Білої Хорватії* аргументовано локалізована Людо Гауптманом на Верхній Віслі та Верхній Одрі²⁵. Цю локалізацію підтвердили дослідження Бого Графенауера (Bogo Grafenauer)²⁶ та Стефана Пантелича (Stefan Pantelić), який уточнив її західні й північні кордони на Заале і Білій Ельстер²⁷, а також львівського дослідника Ростислава Вацеби, який вивчав ранні білорхорватські князівства в Ельбо-Заальському межиріччі²⁸. *Білі хорвати* розміщались у верхів'ях

²¹ Ісаєвич Я. Джерела про західні межі української етнічної території в період феодалізму. *Ісаєвич Я. Д. Україна давня і нова: народ, релігія, культура*. Львів, 1996. С. 66; Майоров А. Великая Хорватия: этногенез и ранняя история. С. 172, 176.

²² Ferdinand de Saussure. *Mémoire sur le Système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes*. Leipsick, 1879. S. 103.

²³ Sakaš S. *Iranische Herhunft des Kroatischen Volksnamens. Orientalia Christiana Periodica*. Roma, 1949. T. 15. S. 313–340.

²⁴ Marquart J. *Ostereuropäische und ostasiatische Streifzüge*. Leipzig, 1903. S. 129–139; Hauptmann L. *Dolazak Hrvata*. S. 88–120; Hruby V. *Puvodni Hranice Biskupstvi Prazskeho a hranice Riče Česke v 10 století. Časopis Matice Moravske*. 1926. T. 50. S. 104; Perich L. *Slezko*. Praha, 1945. S. 45; Dvornik F. *The making of Central and Eastern Europe*. London, 1949. P. 292; Третьяков П. Восточнославянские племена. Москва; Ленинград, 1953. С. 245; Королюк В. К вопросу об отношениях Руси и Польши в X веке. *Краткие сообщения Института славяноведения*. Москва, 1952. № 9. С. 43–50; Бліфельд Д. Утворення Київської Русі. *Нариси стародавньої історії Української РСР*. Київ, 1957. С. 357; Войтович Л. Слідами білих хорватів. *Літопис Червоної калини*. Львів, 1993. № 5–6. С. 2; Войтович Л. Етнотериторіальна підоснова формування удільних князівств Волинської землі. *Волино-Подільські археологічні студії*. Львів, 1998. Т. 1. Пам'яті І. К. Свешнікова (1915–1995). С. 286–294.

²⁵ Hauptmann L. *Dolazak Hrvata. Zbornik Kralja Tomislava*. Zagreb, 1925. С. 88–120; Hauptmann L. *Seoba Hrvata i Srba. Jugoslovenski Historiski Časopis*. Београд, 1937. Т. 3. С. 30–61; Hauptmann L. *Das Regensburger Prwileg von 1086 für das Bistum Prag. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichte*. Wien, 1954. Т. 62. С. 147.

²⁶ Grafenauer B. *Prilog kritici izvjestoja Konstantina Porfirogeneta o doseljenju Hrvata. Historijski zbornik*. Zagreb, 1952. Т. 5. S. 1–55.

²⁷ Pantelić S. *Najstarija povijst Hrvata*. Mainz, 1993. 97 s.

²⁸ Вацеба Р. Південнополабські слов'яни у IX ст.: зовнішньополітичний аспект історії. *Шевченківська весна – 2014: історія: матеріали XII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених*. Київ, 2014. С. 228–231; Вацеба Р. Етнополітична структура Південного Полаб'я наприкінці VIII – у першій третині X ст. *Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи*: зб. наук. праць. Вип. 4. Кам'янець-Подільський, 2015. С. 7–21; Вацеба Р. Славянская этнонимика Ельбо-Заальского междуречья как источник исследования ранней государственности у белых сербов. *Вспомогательные исторические дисциплины в современном научном знании: материалы XXVIII Международной научной конференции*. Москва, 2016. С. 151–153; Вацеба Р. Проблема формування держави у полабських слов'ян: концептуальний вимір історіографії. *Історичний архів. Наукові студії*: зб. наук. праць.

Вісли й Ельби, на Заале та Білій Ельстер, де користувалися автономією ще у XIV–XV ст., а потім були асимільовані німецькомовним масивом, залишивши потужні сліди топонімії. Інші західні варіанти не мають надійного джерельного підґрунтя²⁹.

Тому спроба розмістити Білу Хорватію на Дністрі, оголосивши її столицею Стільсько, повністю безпідставна і є наслідком незнання джерел та відповідних досліджень³⁰. Найновіші пошуки хорватських і деяких інших дослідників також не залишають місця для подібних побудов³¹.

Миколаїв, 2017. Вип. 19. С. 20–28; Вацеба Р. Етнокультурна структура слов'янського Полаб'я у VII–IX ст. і вплив порубіжжя на державотворчі процеси. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2018. Вип. 51. С. 329–341; Вацеба Р. До питання про участь Білих хорватів в етногенезі верхньолужичан. *Україна і Хорватія: історичні паралелі. Ukrajina i Hrvatska: povijesne paralele*. Дрогобич, 2019. С. 127–151.

²⁹ Одна з найвидніших хорватських історикинь Нада Клаїч (Nada Klaić) (1920–1988), яка підтримувала висновки Гауптмана та Графенауера, під впливом Генріха Кунстмана (Heinrich Kunstmann) змінила погляди й розмістила Білу Хорватію у Каринтії (Nada Klaić. *Poganska Stara ili Vela Hrvatska cara Konstantina Porfirogeneta. Croatica Christiana Periodica*. Zagreb, 1988. Vol. 12. No. 21. S. 49–62), але ця версія не одержала підтримки.

³⁰ Войтович Л. Велика Хорватія і Біла Хорватія: довгий шлях подолання помилкового стереотипу. *Україна і Хорватія: історичні паралелі. Ukrajina i Hrvatska: povijesne paralele*. Дрогобич, 2019. С. 152–169.

³¹ Хорватські історики в цілому прийняли версію про прабатьківщину за Карпатами. Проте під впливом політичних реалій останніх років, зокрема загострення протистояння із сербами, певну підтримку одержала модерна теза Генріха Кунстмана, який запропонував повернутися до давньої версії міграції *хорватів* із гирла Дону на Балкани, а звідти їх вихід на північ до Одри (Kunstmann H. Über den Namen der Kroaten. *Die Welt der Slaven*. München, 1982. T. 27/1. S. 131–136; Kunstmann H. Kamen die westslawischen Daleminci aus dalmatien? Ibid. 1983. T. 28. S. 370; Kunstmann H. Wer waren die Weisskroaten des byzantinischen Kaisers Konstantin Porphyrogenetos. Ibid. 1984. T. 29/1. N. F. VII. S. 119). Цю гіпотезу свого часу ґрунтовно розкритикував Радо Катічічем (Katičić R. Kunstmannovi lingvistički dokazi o seobi Slavena siuga na sjever. *Starohrvatska Prosvjeta*. Zagreb, 1992. T. 20. S. 225–328). Інша гіпотеза Івана Мужича, який головню на підставі антропологічних матеріалів розвинув тезу про автохтонність *хорватів* у Далмації (Музіч І. *Podrijetlo i pravjera Hrvata*. Split, 1991. 366 p.), не вирішувала проблему раптової слов'янізації автохтонів-ілірійців, якими мали би бути хорвати. Однак не без впливу надмірного патріотизму, властивого для всіх титульних відроджених і новонароджених держав, у сучасній хорватській історіографії почав перемагати синтез гіпотез Клінстмана й Мужича, який дозволив, виходячи з іранської етимології етноніма *хорвати* сформулювати тезу про елітну групу з іраномовного середовища Аварського каганату, яка запанувала в хорватському масиві (Kronsteiner O. Gab es unter den Alpen-slaven eine kroatische ethnische Gruppe? *Wiener Slavistisches Jahrbuch*. Wien, 1978. Bd. 24. S. 137–157; Wolfram H. *Conversio Bagoariorum et Carantanorum: Das Weissbuch der Salzburger kirche über die erfolgreiche Mission in Karantien und Pannonien*. Wien; Köln, 1979. 167 s.; Pohl W. Das Awarenreich und die «Kroatishen» Ethnogenesen. *Die Bayern und ihre Nachbarn* / Hrsg. von H. Wolfram und A. Schwarz. Wien, 1985. Teil. 1. S. 293–298; Pohl W. Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa, 567–822 n. Chr. München, 1988. S. 261–268; Pohl W. *Osnove hrvatske etnogeneze: Avari i Slaveni. Etnogeneza Hrvata*. Ul. N. Budak. Zagreb, 1995. S. 86–96; Steindorff L. *Povijest Hrvatske od srednjeg vijeka do danas / prijevod R. Steindorff-Andrun*, S. Lipovčan. Zagreb, 2006. 274 s.), з наголосами на автохтонність або євроазійскість (Margetić L. *Dolazak Hrvata*. Split, 2001. S. 185–216; Heršak E., Nikšić B. *Hrvatska etnogeneza: pregled komponentnih etapa i interpretacija (s naglaskom na euroazijske/nomadske sadržaje). Migracijske i etničke teme*. Zagreb, 2007. Vol. 23. S. 251–268), що призвело до гіпотези про двояке походження хорватського народу (Katičić R. *Uz početke hrvatskih početaka: filološke studije o našem najranijem srednjovjekovlju*. Split, 1993; Lončar M. *Dalmatinske etimologie Konstantina Porfirogeneta. Folia onomastica Croatica*. Zagreb, 2002. T. 11. S. 149–174; Vedriš T. *Povodom novog tumačenja vijesti*

У період між двома світовими війнами, коли здоровий прагматизм німецького позитивізму в наукових дослідженнях змінився патріотичним піднесенням і бажанням довести «споконвічні» права Польщі на Галичину, з'явилася проблема *лендзян* та *хорватів*. Тобто спроба довести, що *хорватів* у Прикарпатті взагалі не було, а жили тут споконвік *лендзяни*, від яких, як вважають, походять назви поляків у сусідніх народів (русів, угрів і литовців). На диво, ця проблема після певного періоду забуття знову стала актуальною. Навіть доволі помірковані спроби великого польського славіста Генріка Ловмяньського (Henryk Łowmiański) (1898–1984) розмістити гіпотетичні межі племінного масиву *лендзян* до Бугу і Стиру на Волині³² сучасним дослідникам видаються замалими. Простежується чітке намагання пересунути межі *лендзян*, якщо не до Києва, то принаймні до середньої течії Дністра і верхів'їв Стиру, практично оголосивши всю Західну Україну територією *лендзян*³³. Для обґрунтування таких висновків переважно оперують ономастичними матеріалами (при цьому такі назви, як Белз, Белзець чи Тисмениця однозначно відносять до західнослов'янських, тобто польських³⁴), при цьому не звертаючи увагу на саму умовність поділу тогочасних слов'ян на східних та західних і без застережень опускаючи джерельні фрагменти й аргументи, які важко витлумачити в потрібному руслі. Паралельно з цим робляться спроби всіма можливими правдами і неправдами *пересунути* хорватський масив із Прикарпаття кудись на схід за *в'ятичів* у середовище фінських племен. Причини зрозумілі. Як визнав один із гарячих прихильників поширення теренів *лендзян* на всю Західну Україну Криштоф Фокт (Christoph Fokt), поки визнається існування хорватського масиву у Прикарпатті, джерельна мотивація щодо поширення *лендзян* на схід виглядатиме суперечливою³⁵.

Konstantina VII. Porfirogeneta o snazi hrvatske vojske. *Historijski Zbornik*. Zagreb, 2007. T. 60. S. 1–33; Dzino D. *Becoming Slav, becoming Croat: identity transformations in post-Roman and medieval Dalmatia*. Leiden; Boston, 2010. 271 p.; Алимов Д. Етногенез хорватов: формирование хорватской этнополитической общности в VII–IX вв. Санкт-Петербург, 2016. 380 с.; Пащенко Є. Деякі питання етногенезу хорватів у сучасній хорватській науці. *Україна і Хорватія: історичні паралелі*. *Україна і Хрватска: povijesne paralele*. Дрогобич, 2019. С. 244–252.

³² Łowmiański H. *Początki Polski*. Warszawa, 1970. T. 4. S. 491–493.

³³ Parczewski M. Początki kształtowania się polsko-ruskiej rubieży etnicznej w Karpatach. U źródeł rozpadu Słowiańszczyzny na odłam wschodni i zachodni. Kraków, 1991. 91 s.; Parczewski M. *Badania nad kulturą wczesnosłowiańską. Archeologia i prehistoria polska w ostatnim półwieczu* / pod red. M. Kobusiewicza i S. Kurnatowskiego. Poznań, 2000. S. 413–421; Parczewski M. *Quellen zur slawischen Besiedlung im Karpatengebiet* / Hrsg. von M. Parczewski. Kraków, 2001. Bd. 1. 160 s.; Parczewski M. *Problem Łędzian a kształtowanie się polsko-ruskiej rubieży etnicznej. Civitas Schinesghe cum pertinentiis* / red. W. Chudziak. Toruń, 2003. S. 151–165; Fokt K. Chorwacja Północna – między rzeczywistością, hipotezą a legendą. *Acta Archeologica Carpathica*. Kraków, 2003. T. 38. S. 135–155; Fokt K. *Zagadka plemion z nad Bugu, Sanu, Dniestru i Styru. Przegląd historyczny*. Warszawa, 2004. T. 45. S. 441–455; Florek M. *Topografia plemienna Międzyrzecza Wieprza i Bugu na przełomie I i II tysiąclecia i zagadnienie «Grodów Czerwiańskich» w świetle źródeł pisanych i archeologicznych. Pogranicze polsko-ruskie we wczesnym średniowieczu na Lubelszczyźnie / Skarby z przeszłości*. Lublin, 2009. S. 23–34; Войтович Л. *Лендзяни: нові варіації на старі мотиви. Вісник Інституту Археології*. Львів, 2015. Вип. 10. С. 126–137.

³⁴ Nalepa J. *Prapolski bastion toponimiczny w Bramie Przemyskiej i Łędzanie. Początki sąsiedztwa. Pogranicze etniczne polsko-rusko-słowackie w średniowieczu*. Rzeszów, 1996. S. 47–64.

³⁵ Fokt K. *Zagadka plemion z nad Bugu, Sanu, Dniestru i Styru*. S. 450.

Лендзян Генрік Ловмяньський спочатку локалізував у Сандомирсько-Люблінській землі³⁶, пізніше спробувавши пересунути гіпотетичні межі цього племінного масиву до Бугу та Стиру на Волині³⁷. Тадеуш Василевський (Tadeusz Wasilewski) (1933–2005) запропонував гіпотезу, за якою *лендзяни* – інша назва волинського масиву³⁸. Вона перегукується з гіпотезою відомого українського дослідника Ярослава Дашкевича (1926–2010). Останній, покликаючись на низку джерел, зокрема на єврейський історико-географічний трактат «Йосиппон» (IX – початок X ст.), доводив тотожність назв *лендзяни* та *лучани*³⁹. Її допускав і відомий радянський лінгвіст Георгій Хабургаєв (Георгий Хабургаев) (1931–1991)⁴⁰. Російський дослідник Антон Горський (Антон Горский) вважає *лендзян* східними волинянами⁴¹. Олександр Головка з цього приводу писав про певну групу *лендзян*, які жили у верхів'ях західних приток Дніпра (вірогідно, на території сучасної Белорусі), але рівночасно не були яким-небудь значним етнічним формуванням і з часом повністю асимілювалися східнослов'янським населенням⁴². Існують також версії локалізації лендзян-лендичів як східних слов'ян у басейнах Случі, Горині та Стиру⁴³. Можна достеменно стверджувати, що в орбіту давньопольської держави Мешка I *лендзяни* ще не ввійшли⁴⁴.

³⁶ Łowmiański H. *Łędzianie. Slavia Antiqua*. Warszawa, 1953. T. 4. S. 97–114.

³⁷ Łowmiański H. *Początki Polski*. Warszawa, 1970. T. 4. S. 491–493.

³⁸ Wasilewski T. Dulebowie – Łędzianie – Chorwaci. Z zagadnień osadnictwa plemiennego i stosunków politycznych and Bugiem, Sanem i Wisłą w X wieku. *Przegląd Historyczny*. Warszawa, 1976. R. 67. No 2. S. 181–187.

³⁹ Дашкевич Я. Етнічні процеси на західноукраїнських землях IX–XI ст. До проблематики досліджень. *Науковий вісник Українського університету. Научний вестник Украинского университета*. Москва, 2002. Т. 2. С. 13–15; Дашкевич Я. Українські землі в часах галицько-волинської держави (кінець X – середина XIV ст.). *Пам'ять століть*. Київ, 2002. № 4. С. 3–21; Дашкевич Я. Галицько-волинські землі на перехресті орієнтацій: Захід. Русь. Схід (кінець X – середина XIV ст.). *Українські землі часів короля Данила Галицького: церква і держава*. Статті й матеріали. Львів, 2005. С. 28–29.

⁴⁰ Хабургаєв Г. Этнонимия «Повести временных лет» в связи с задачами реконструкции восточнославянского глоттогенеза. Москва, 1979. С. 186–187.

⁴¹ Горский А. Баварский Географ и этнополитическая структура восточного славянства. *Древнейшие государства Восточной Европы. Материалы и исследования. 1997 г.* Москва, 1997. С. 276–278.

⁴² Головка А. Древняя Русь и Польша в политических взаимоотношениях X – первой половины XIII в. Киев, 1988. С. 9.

⁴³ Конча С. LENZANINOI Константина Багрянородного в контексті проблеми ляхів-лендзян. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Українознавство*. Київ, 2007. Вип. 10. С. 4–7; Конча С. «Лендзяни» в контексті Київської Русі. *Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства*. Київ, 2007. Т. 15. С. 256–270; Конча С. «Лендзяни» та поляни. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Українознавство*. Київ, 2008. Вип. 12. С. 47–49.

⁴⁴ Згідно з документом «Dagome iudex», за яким у 990–992 рр. польський князь Мешко I [Дагоме (Дагоберт) – хресне ім'я Мешка I (Łowmiański H. *Imię chrzestne Mieszka I. Slavia occidentalis. Poznań*, 1948. Т. 19. С. 203–308; Rospond S. *Mileniowe badania onomasty. I. Dagome – tajemnicze imię lub imiona pierwszego władcy polskiego. Język Polski*. Warszawa, 1960. Т. 40. No 1. С. 17–27; Щавелева Н. Дагоме юдек. *Польские латиноязычные средневековые источники. Тексты, перевод, комментарий*. Москва, 1990. С. 25–27)] з дружиною Одою та двома синами передали свої володіння (Civitas Schinesghe) з чітко окресленими територіями під покровительство престолу св. Петра, тобто Римського Папи (документ зберігся у копіях XI–XII ст. і автентичність його не викликає сумнівів), ці землі до складу Польської держави не входили. Детальніше про документ і кордони раннього Польського князівства див.: Fabre P. *La Pologne et le Saint*

Як справедливо відзначав Ярослав Дашкевич, локалізацію *лендзян* польська історіографія активно використовувала для доведення законності претензій Польщі на цю пограничну територію під час відомих розмежувань середини 1940-х років, що періодично знову повторюється, незважаючи на те, що подібних претензій уже немає.

Підсумовуючи, можна ствердити, що українське Прикарпаття було територією, на якій сформувався хорватський масив *Велика Хорватія*. Але західна її частина – *Біла Хорватія* – після переміщення основної частини *хорватів* на Балкани наприкінці VI – на початку VII ст. перебувала у верхів'ях Вісли й Ельби (Лаби), на Заале і Білій Ельстер. Тобто Стільсько не було і не могло бути столицею Білої Хорватії, і білих хорватів взагалі не було в українському Прикарпатті.

Тоді чиєю столицею могло бути Стільсько (Стольсько) у X ст., коли на місці селищ VIII–IX ст. (ур. Хими́на Долина, підкоморище, затінок) почали зводити укріплення потужного хорватського міста площею 250 га з багатьма рядами валів, ровів, ескарпів, утворюючи надзвичайно складну фортифікаційну систему, яка дуже добре поєднувалася з особливостями мікроландшафту, займаючи величезний мисоподібний пагорб (290 м над рівнем моря) і частково охоплюючи два сусідні підвищення обабіч центральної площадки, розташовані над долиною р. Колодниця, правої притоки Дністра понад 200 га⁴⁵?

В археології цей період представлений в основному пам'ятками *культури Луки Райковецької*. Аналіз двох основних писемних пам'яток, які дозволяють гіпотетично реконструювати етнополітичну картину цієї території: Баварського географа, створеного при дворі франкських імператорів або в монастирі Рейхенау у верхів'ях Рейну на Баденському озері на замовлення того ж імператорського двору у другій половині IX ст.⁴⁶, та Празького привілею 1086 р., який щодо східних

Siège. *Études d'histoire dédiés à Gabriel Monod*. Paris, 1896. 16 p.; Ptaśnik Jan. *Dagome iudex*. Przyczynek krytyczny do genezy świętopietrza w Polsce. Kraków, 1911. 64 s.; Zakrzewski S. Najdawniejsza bulla dla Polski. Spostrzeżenia nad dokumentem Dagome iudex. Lwów, 1921. 23 s.; Koczy L. *Dagome iudex*, Schinesge i Ambaba. *Roczniki Historyczne*. Poznań, 1936. T. 12. S. 1–26; Kozłowska-Budkowa Z. Repertorium polskich dokumentów doby piastowskiej. Kraków, 1937. Cz. 1. No 2, 2–3; Labuda G. Znaczenie prawno-polityczne dokumentu Dagome iudex. *Nasza Przeszłość*. Kraków, 1948. T. 4. S. 33–35; Labuda G. *Studia nad początkami państwa Polskiego*. Poznań, 1988. T. 2. S. 240–263; Kętrzyński S. *Dagome iudex*. *Przegląd Historyczny*. Warszawa, 1950. T. 41. S. 133–138; Sułowski Z. Geografia dokumentu Dagome iudex. *Slavia Antiqua*. Warszawa, 1953. T. 4. S. 232–248; Kowalenko W. Znowu o Dagome iudex. *Roczniki Historyczne*. Poznań, 1958. T. 24. S. 233–304; Bogdanowicz P. Geneza aktu dyplomatycznego zwanego Dagome iudex. *Roczniki Historyczne*. Poznań, 1959. T. 25. S. 9–324; Kurbisówna B. *Dagome iudex – studium krytyczne*. *Początki państwa Polskiego. Księga Tysiąclecia*. Poznań, 1962. T. 1. S. 363–424; Buczek K. Zagadnienie wiarygodności regestu Dagome iudex. *Studia Źródloznawcze*. 1965. T. 10. S. 117–139; Łowmiański H. *Początki Polski*. Warszawa, 1973. T. 5. S. 595–621.

⁴⁵ Филипчук М. Слов'янські поселення Українського Прикарпаття у другій половині I тисячоліття нашої ери. Стільсько та його округа. *Миколаївщина*: зб. наук. статей. Львів, 1998. Т. 1. С. 80–104.

⁴⁶ Войтович Л. «Баварський географ»: проблеми локалізації слов'янських племен. *Проблеми слов'янознавства*. Львів, 2008. Вип. 57. С. 42–62; Войтович Л. «Баварський Географ»: спроба етнолокалізації населення Центрально-Східної Європи в IX столітті. *Український історичний журнал*. (Київ). 2009. № 5. С. 12–34; Войтович Л. «Баварський Географ»: Спроба локалізації слов'янських князівств в IX столітті. *Średniowiecze Polskie i Powszechne* / red. I. Panić, J. Sperka. Katowice, 2010. T. 2(6). S. 35–66; Войтович Л. «Баварський Географ»: попитки етнолокалізації населення Центрально-Восточної Європи в IX веку. *Studia Historica Europae Orientalic*.

кордонів Празького діоцезу опирався на більш ранній документ 985 р.⁴⁷, дозволяє обґрунтувати такі гіпотези: у VII–IX ст. територія, на якій розташовувалися селища, що передували Стільську, входила до складу хорватського князівства *житичів–требовлян*, а після відділення західної частини *требовлян* і приєднання *поборанського* князівства – до Стільського князівства.

Але наприкінці X – на початку XI ст. із невідомих причин Стільсько припинило існування⁴⁸. Історикам залишилося прийняти цей висновок, уточнивши, що місто, напевне, загинуло разом з іншими хорватськими центрами в басейні Дністра у 992/993 (6501) р. після походу київського князя Володимира Святославича⁴⁹. Археологічні дослідження басейну Верхнього й Середнього Дністра свідчать, що похід був спустошливим та супроводжувався знищенням міст і селищ, які припиняли існування або ж відроджувалися за бургівською (київською) моделлю із значно меншими розмірами подібно до давньоруського Пліснеська. Стільсько мало багатолюдні околиці, де в радіусі 10 км існувало понад 50 селищ, котрі також спустошили⁵⁰. Виходить, що Стільсько мало бути столицею одного з хорватських князівств у Подністров'ї, але його зруйнували в 992/993 р. на стадії незавершеного будівництва.

Як щодо печерних храмів? Слов'янські дохристиянські печерні храми не зафіксовані ніде. Жодні турецькі купці, про яких розповідають довірливим туристам і які начебто бачили печерні храми в районі Стільська, не бували на теренах Прикарпаття до XV ст., коли турки після здобуття Константинополя й підпорядкування Молдови та Валахії, почали виходити на львівський ринок. У X ст. предки турків *сельджуки* ще перебували в басейні Сир-Дар'ї у Середній Азії⁵¹. Що ж стосується заплутаних повідомлень арабського історика й мандрівника ал-Мас'уді (نسحلا و بآ) (يدوعسحلا نيسحلا ن ب يلع، (бл. 896–бл. 956), який далі хозарських міст на каспій-

Исследования по истории Восточной Европы. Минск, 2016. Вып. 9. С. 16–51 (там повна бібліографія проблеми).

⁴⁷ Войтович Л. Князівства карпатських хорватів. *Етногенез та рання історія слов'ян: нові наукові концепції на зламі тисячоліть*. Львів, 2001. С. 195–210; Войтович Л. «Черв'яни» у працях І. Крип'якевича (До питання про початок державності). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2001. Т. 8: Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві. С. 818–822; Войтович Л. Перемиське князівство. Джерела державності. *Перемиськ і Перемиська земля протягом віків* / під ред. С. Заброварного. Львів, 2003. Вып. 3. Інституції. С. 39–50; Войтович Л. Карпатські хорвати в етнополітичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього середньовіччя. *Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до XVIII ст.)*. Київ, 2004. Вып. 4. С. 105–132; Войтович Л. Восточное Прикарпатье во второй половине I тыс. н. э. Начальные этапы формирования государственности. *Rossica Antiqua. 2006. Исследования и материалы*. Санкт-Петербург, 2006. С. 6–39; Войтович Л. Житичі і стадичі: загадкові племена Дністровського лівобережжя. *Наукові студії*. Львів, 2013. Вып. 6. С. 291–306; Vojtovyč L. Chrouati et altera Chrowati. *Ukrajinski Karpati: etnogeneza–arheologija–etnologija* / priredio J. Paščenko. Zagreb, 2014. С. 207–254 (там повна бібліографія проблеми).

⁴⁸ Корчинський О. Городище в селі Стільське на Львівщині. С. 510.

⁴⁹ «Иде Володимирь на Ховраты». *Полное собрание русских летописей*. Москва, 2001. Т. 2. Ипатьевская летопись. Стб. 106.

⁵⁰ Филипчук М. Слов'янські поселення Українського Прикарпаття... С. 80–104; Корчинський О. Ранньосередньовічне місто на Верхньому Дністрі. С. 275.

⁵¹ Бартольд В. В. Работы по истории и филологии тюркских и монгольских народов. Москва, 1968. С. 416–434; Grousset R. *The Empire of the Steppes*. New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press, 1991. P. 148–150; Torday L. *Mounted Archers: The Beginnings of Central Asian History*. Edinburgh; Cambridge; Durham, N.C.: The Durham Academic Press, 1997. P. 220–221.

ському побережжі не їздив, то їх скурпульозно розібрав Юрій Диба⁵², і вони до Стільська теж не мають жодного відношення.

Єдине місце, яке традиція пов'язувала з дохристиянськими культурами та людськими жертвоприношеннями, – це камінь Дірявець у Дуброві, про що першим повідомив Людвіг Дзедзіцький (Ludwik Dziedzicki)⁵³. Михайло Мочульський, детальніше описуючи це місце, не згадав про контури тризуба⁵⁴, яких, очевидно, наприкінці XIX – на початку XX ст. ще не було. Як і печерного християнського монастиря поряд із Діравцем, бо ці печери викопали місцеві жителі після спалення Дуброви німцями в 1943 р., про що ще пам'ятають старожили. Інше язичницьке святилище, де відбувалися людські жертвоприношення, розташовувалося в Ілові⁵⁵. Жоднісіньких чітко датованих артефактів, які би свідчили про існування печерних храмів і монастирів, **не виявлено**.

Ще простіше зі шлюзами. Звичайно, на р. Колодниці **не було** і не могло бути жодних шлюзів. Шлюзи – гідротехнічні споруди для забезпечення переходу суден з одного водного басейну на другий із різними рівнями води в них. З їхньою допомогою перегнати воду з Дністра в Колодницю, як взагалі проти течії, неможливо в принципі⁵⁶. І не було жодної потреби в таких спорудах. У X–XIV ст. осадка корми навіть морських *лодей* була у межах 1,2–2,7 м⁵⁷. А судна, на яких вікінги із дружини князя Володимира Святославича підійшли до Стільська в 992/993 р., мали осадку до 0,9 м⁵⁸. Такі судна могли ходити по Колодниці ще в минулому столітті. Залишки дамб, які деякі археологи вважають шлюзами, сліди діяльності часів графа Станіслава Скарбка (Stanisław Skarbek) (1780–1848), коли тут було споруджено каскад рибних ставів, що частково спричинилося до обміління річки поряд із хижацькою вирубкою лісів для виробництва деревного вугілля і поташу протягом XV – першої половини XIX ст. А у X–XIV ст. зі Стільська по Колодниці й Дністру можна було добратися до Чорного моря*.

⁵² Диба Ю. Агіографічне джерело повідомлення ал-Мас'уді про споруди, вшановувані у слов'ян. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2011. Вип. 20. Actis testantibus. Ювілейний збірник на пошану Леонтія Войтовича. С. 254–288.

⁵³ Lu. Dz. Stulsko. *Słownik geograficzny królestwa Polskiego i innych krajów Słowiańskich* / pod red.: F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewskiego. Warszawa, 1890. T. 11. S. 508.

⁵⁴ Мочульський М. Привілеї м. Миколаєва над Дністром. *Записки НТШ*. Львів, 1901. Т. 43. С. 1–11.

⁵⁵ Русанова И., Тимошук Б. Языческие святилища древних славян. Москва, 1993. С. 104–105, рис. 10, 3, 5; Тимошук Б. Лівське городище-святилище. *Галицько-Волинська держава: передумови виникнення, історія, культура, традиції*. Львів, 1993. С. 28–29. Борис Тимошук та Ірина Русанова (Ірина Русанова) пробували довести існування язичницького святилища в Ілові до XIV ст., але це швидше була данина тодішній програмній монографії Бориса Рыбакова (Рыбаков Б. Язычество Древней Руси. Москва, 1987. 790 с.). Наявність язичницького святилища з людськими жертвами на теренах, які належали до Галицької митрополії, виглядає нонсенсом. Його б негайно зруйнували князівські дружинники, викликані владиною.

⁵⁶ Зима Т. І. Гідротехнічні споруди: навчальний посібник. Рівне, 2010. 211 с.

⁵⁷ Самойлов К. Морской словарь. Москва; Ленинград, 1941. 56 с.

⁵⁸ Морські лоді з екіпажем у 70 осіб із повним спорядженням і запасом продовольства (довжина – 23,4 м, ширина – 5 м, осадка на кормі – 0,9 м, водотонаж – 18 т). (Лапшова О. В., Смирнова Л. Н. *Всемирная история флота*. Москва, 2001. С. 36–37). Річками ходили значно менші судна довжиною до 12 м, шириною до 3 м з осадкою на кормі в межах 0,9 м.

* У переході вверх Дністром проти течії ще в середині XIX ст. використовували волів, як на Волзі бурлаків.

Здавалося б, на цьому можна поставити крапку. Але ми тільки наближаємося до головних загадок Стільська. По смерті литовсько-руського митрополита Феофіла (1317–1330), до дієцїзї якого входили Перемишльська та Галицька єпархїї, митрополит Феогност (1328–1353), який у Константинополї одержав титул «митрополита київського і екзарха всея Русї» та за підтримки великого князя московського Івана Калити (Ив́ан Калита́) (1325–1340) намагався приєднати до своєї дієцїзї ці єпархїї, змушений був приїхати у Володимир. Галицько-Володимирський князь Юрій-Болеслав Тройденевич, зацікавлений у відновленні окремої Галицької митрополїї, та інші руські й литовські князі були невдоволені митрополитом, який перебував десь на Сході під контролем Золотої Орди і її сателїта – московського князя. У Володимирі митрополит Феогност перебував із вересня 1330 р. до середини 1331 р. У цей час він намагався виявити та зафіксувати прибутки Галицької митрополїї, які тепер належали до його скарбниці. Записна книжка митрополита Феогноста разом із паперами одного з його наступників Київського митрополита Ісидора (1433–1458), який помер у Римі, потрапила до Ватиканського архїву⁵⁹.

Цї короткі записи грецькою мовою містять пояснення природи божественної Трійцї, уривки з послань апостола Павла, замітки про хрещення болгар і нотатки про реєстри й надходження платежів грїшми та натурою до митрополичої скарбниці. Цей документ привернув увагу низки науковцїв, зокрема на початку ХХ ст. його досліджував історик канонїчного права Володимир Бенешевич (1874–1943), матеріали якого в 1916 р. ввели до наукового обїгу Михайло Присєлков (1881–1941) та Макс Фасмер (1886–1962), зробивши пам'ятку доступною для широкого кола науковцїв. Вони ж датували записник часами Феогноста⁶⁰. Спробу Олени Русїної передатувати ці записи початком ХІV ст., пов'язавши їх із митрополитом Максимом (1283–1305)⁶¹, заперечують палеографїчні дослідження оригіналу⁶². У записнику митрополита Феогноста бачимо запис: «... от Галича 10 гривень... Владичко взял от мѣстечка Стольска 30 гривень»⁶³. Автентичність записника, який зберїгся в оригіналі, не викликає жодних сумнівїв. Так можна стверджувати, що за часів

⁵⁹ Codex Vaticanus. 840. Л. 243–243 об. Публікації див.: Васильевский В. Записи о поставлении епископов при митрополите Феогносте в Ватиканском греческом сборнике. *Журнал Министерства народного просвещения*. Санкт-Петербург, 1888. Ч. 255 (Февраль). С. 445–463; Regel W. *Analecta Byzantino-Russica*. Petropoli; Lipsiae, 1891. P. XXXII–XXXVIII, 52–56; Geizer H. Beiträge zur russischen Kirchengeschichte aus griechischen Quellen. *Zeitschrift für kirchengeschichte*. Stuttgart, 1892. Т. 13. S. 261; Присєлков М., Фасмер М. Отрывки В. Н. Бенешевича по истории русской церкви ХІV века. *Известия Отдела русского языка и словестности*. Петроград, 1916. Т. 21, кн. 1. С. 48–70; Мацек В. Княже-митрополичє Стільсько в Миколаївщинї над Дністром. *Наша Батьківщина*. (Львів). 1938. С. 129–131; Фонкич Б. Л. Палеографические заметки о греческих рукописях итальянских библиотек. *Византийские очерки*. Москва, 1982. С. 254–262.

⁶⁰ Присєлков М., Фасмер М. Отрывки В. Н. Бенешевича по истории русской церкви ХІV века. С. 48–70.

⁶¹ Русина О. Київська виправа Гедимїна: текстологїчний аспект проблеми. *Записки НТШ*. Львів, 1996. Т. 231. С. 147–157; Русина О. Студїї з історїї Києва та Київської землі. Київ, 2005.

⁶² Голицын А. М. Заметки о «записной книжке» митрополита Феогноста 1-й половины ХІV в. *Вестник церковной истории*. 2015. URL: www.sedmitza.ru/lib/trxt/5585517

⁶³ Присєлков М., Фасмер М. Отрывки В. Н. Бенешевича по истории русской церкви ХІV века. С. 58–59.

князя Юрія-Болеслава Тройденовича близько 1331 р. Стільсько не тільки зберігало статус міста, а й платило значні суми до єпископської скарбниці.

Іншого Стільська на території Галицької митрополії не існувало. Сума у 30 гривень (у тричі більша за ту, яку платив Галич) дозволяє говорити про значне «м'єстечко»⁶⁴. Але, якщо близько 1331 р. Стільсько було містом, здатним платити до митрополичої скарбниці 30 гривень, то, очевидно, відродилося в часи Галицького князівства і не постраждало під час монгольських походів XIII ст.⁶⁵

Але укріплення давнього Стільська залишилися недокінченими, а жодне місто чи містечко в XIII – першій половині XIV ст. не могло обходитися без них. Зрозуміло також, що Стільсько XIV ст. не могло перебувати в долині р. Колодницьі, де розташоване теперішнє село. Там воно було би повністю беззахисним. У XIV ст. р. Колодниця залишалася судноплавною, як і р. Зубра, якою до р. Щирок, а далі до Устя на Дністрі транспортували на початку XV ст. збіжжя до Ак-Кермана (Білгорода) та Хаджібею (Одеси), і Чорного моря⁶⁶.

Але в такому разі виникає справедливе запитання: де розташовувалося м. Стільсько на початку XIV ст. і чому археологи не знайшли жодних його слідів? Гігантська територія, звичайно, зберігає ще чимало таємниць. За аналогією з Пліснеськом городище руського часу мало би займати невелику, але добре укріплену територію. Поряд із тим територія міста XII–XIV ст. повинна би розміщуватися ближче до р. Колодницьі, тобто до порту, який був воротами міста.

Дослідження гігантського городища проводилося поверхово, для більших розкопок чи навіть розвідок не вистачало ресурсів. За аналогом із Пліснеськом пізніше місто, напевно, займало тільки його невелику частину, до 10 га. Але яку? Загалом територія дитинця, де з погляду захисту було б найзручнішим розміщення

⁶⁴ Якщо йшлося про руські шестикутні срібні гривні вагою у 36 золотників (Козубовський Г. А. *Грошові одиниці з «Уривків Бенешевича з історії руської церкви XIV ст.»*. *Український історичний журнал* (Київ). 2014. № 5. С. 126), то це 4,6 кг срібла. Правда, у Галицько-Волинському князівстві за часів князя Юрія-Болеслава Тройденовича перебували в обігу також срібні празькі гроші й волинські гривні-злитки вагою 194–211 г (Сиверс А. *Топографія кладов з пражськими грошами*. Петроград, 1922. С. 12–13). Правда, у названих містах свої частки отримували правлячі князі та члени їхніх родини. До кінця не зрозуміло, чи вказана сума охоплювала заборгованість Стільська за попередні періоди, чи звичну річну плату. У будь-якому випадку можна стверджувати, що Стільсько близько 1331 р. було значним містом, яке належало Галицькому митрополиту, що підтверджує записник митрополита Феогноста, автентичність якого безсумнівна.

⁶⁵ Справді, у 1241 р. Галицьку землю практично монголи оминули. Тільки тьма (корпус) Бурундая (Бурандай), повернувши на Волині, пройшла через Звенигород на Білці та Верещий перевал, вийшла в тил угорському війську короля Бели IV (Béla IV). Багаторічні археологічні дослідження самого Галича не виявили жодних слідів монгольського штурму або облоги. Походи еміра Курумиші (Куремси) у 1253, 1257–1258 рр., обидва походи Бурундая 1259–1260 рр. проходили через волинські території, з-під Сандомира Бурундай швидким маршем пішов у степ, а далі – до Азербайджану, не зачіпаючи галицьких територій, ярлик на які отримав Лев Данилович. Похід хана Телебуги (Түлэ-Буга) 1287–1288 рр. теж не зачепив цієї території. До Сандомира монголи йшли через волинські території, а з-під Львова відразу ж повернули до Володимира. Так, у XIII ст. Стільсько не могло бути знищеним монголами. (Войтович Л. *Галицько-Волинське князівство і королівство Русі та монголи. Проблеми історії війн і військового мистецтва*. Львів, 2019. Вип. 2. С. 45–146).

⁶⁶ Войтович Л., Сколоздра Р. *Устя, Устечко... Миколайцівщина: зб. наук. статей*. Львів, 2006. Т. 4. С. 67–78.

пізнішого міста, має культурний шар менше 0,5 м. Інших об'єктів, найперше ремісничих майстерень, без яких існування міста було би проблематичним, тут не виявлено. Тобто, виходячи з відомих результатів археологічних обстежень, немає жодних підстав припускати існування тут Стільська у XII–XIV ст.

Де ж шукати місто цього періоду? Це завдання для археологів і, перш за все, для Стільського заповідника (може, варто перестати шукати неіснуючі печерні храми в австрійських верках за 8 км від древнього Стільська і таки з'ясувати, де розташовувалося м. Стільсько у XIV ст.?). Бо не могло безслідно зникнути місто, здатне платити 30 гривень податку. З огляду на наявність кількох південних ліній валів і ровів, укріплень вздовж Химиної долини та скельних виступів на західних обривах, над якими і без валів можна було ставити на ґрунт городні, не можна повністю ігнорувати цю територію з ур. Коморище й ур. Підкоморище, що примикає до Ілівської дороги та яру, по дні якого протікає потік, котрий впадає у Колодницю. Ця ділянка майже не досліджена. Свого часу відомий археолог і дослідник оборонних споруд Михайло Рожко (1939–2004) звертав мою увагу на територію на схилах плато від теперішньої церкви, збудованої у першій третині XIX ст. на місці попередніх, до рову й валу дитинця. Трохи вище там були виявлені сліди двох веж⁶⁷. Ця частина городища поруйнована кар'єром. Територія нинішньої церкви мала би входити до складу давнього міста. Можливо, саме в цій частині був спуск до причалів на р. Колодниці. Підтвердити або заперечити такі припущення можуть тільки археологічні дослідження в цьому районі.

Виникає ще одне важливе запитання: коли ж такі м. Стільсько припинило існування? Видається, що це сталося в період боротьби за Галицьку спадщину (1340–1434), можливо, одночасно із зруйнуванням сусіднього міста Дроговижа внаслідок походу галицько-волинського князя Дмитра-Любарта Гедиміновича в 1370–1371 рр. або ж 1376–1377 рр. (державець боярин Вовчок із Дроговижа першим із галицької еліти перейшов на сторону польського короля Казимира III (Kazimierz III), його нащадки стали знаною польською родиною магнатів Ходоровських (Khodorovski)). До 1352 р. князь Дмитро-Любарт контролював цю територію. У 1353–1370 рр. це не могло статися, бо бойові дії відбувалися в основному на межі Волинської і Галицької земель або ж на території Західної Волині, походи Любарта-Дмитра до Львова теж здійснювалися в луцького напрямку. У 1387 р. після походу польського війська на чолі з королевою Ядвігою (*Jadwiga*)* та військ волинських і литовських князів, посланих на допомогу Ядвізі до Галича, ці землі перейшли під контроль Польського королівства. Здобувати й руйнувати Стільсько під час цього походу не було жодного сенсу. Однак місто не ввійшло до складу Жидачівського князівства (1403–1442), і це певною мірою свідчить, що на той час

⁶⁷ Вежі Г-10 (за 10 м від сучасної межі нового кладовища) в основі має масивний насип у формі зрізаного конуса діаметром 12 м та 4 м, висотою 10 м, на верхній площадці якого проступають сліди кам'яної кладки (за 10 м від сучасної межі нового кладовища) в основі має масивний насип у формі зрізаного конуса діаметром 12 м та 4 м висотою 10 м, на верхній площадці якого проступають сліди кам'яної кладки) і Г-9 (з іншого боку кладовища, де зберігся насип у формі зрізаного конуса з діаметрами 8 м та 4 м і висотою 6 м). (Филипчук М. А. Слов'янські поселення VIII–X ст. в Українському Прикарпатті. Львів, 2012. С. 225).

* Ядвіга була королевою Польщі з моменту коронації, а Владислав Ягайло став повноправним королем фактично по її смерті. Таким чином династія Ягеллонів змінила Анжуйську династію.

воно вже було зруйнованим. Функції найдаліше розташованого дністровського порту теж перейшли до Устя. Центром староства, яке об'єднало навколишні землі разом зі Стільськом, став Дроговиж. Отже, можна стверджувати, що давнє Стільсько було зруйнованим десь між 1370–1377 рр. і вже не відродилося як місто⁶⁸. Так, Стільсько залишається між вигадками й фактами, а його головні загадки – не розгаданими. І вирішення цих проблем лежить у площині подальших досліджень, передовсім археологічних. Для початку потрібно зробити хоча б належне обстеження всієї території, де могло би бути місто в XIV ст., коли відомості про нього вніс у записник митрополит Феогност.

REFERENCES

1. «Ide Volodymyr na Khovraty». (2001). In *Polnoe sobranie russkykh letopisei* (Vol. 2, p. 106). Moscow [in Russian].
2. Alimov, D. (2016). *Etnogenez khorvatov: formirovaniie khorvatskoi etnopoliticheskoi obnosti v VII–IX vv.* Saint Petersburg [in Russian].
3. Baran, V., Kozak, D., & Terpylovskiy, R. (1991). *Pokhodzhennia slovian.* Kyiv [in Ukrainian].
4. Bartold, V. V. (1968). *Raboty po istorii i filologii tiurkskikh i mongolskikh narodov.* Moscow [in Russian].
5. Blifeld, D. (1957). *Utvorennia Kyivskoi Rusi. Narysy starodavnoi istorii Ukrainskoi RSR.* Kyiv [in Ukrainian].
6. Bogdanowicz, P. (1959). Geneza aktu dyplomatycznego zwanego Dagome iudex. *Roczniki Historyczne*, 25, 9–324 [in Polish].
7. Braichevskiy, M. (1957). Pro etnichnu prynalezhnist cherniakhivskoi kultury. *Arkheologhiia*, 10, 122–125 [in Ukrainian].
8. Braichevskiy, M. (1964). *Bilia dzherel slovianskoi derzhavnosti.* Kyiv [in Ukrainian].
9. Buczek, K. (1965). Zagadnienie wiarygodności regestu Dagome iudex. *Studia Źródłoznawcze*, 10, 117–139 [in Polish].
10. Dashkevych, Ya. (2002). Etnichni protsesy na zakhidnoukrainskykh zemliakh IX–XI st. Do problematyky doslidzhen. *Naukovyi visnyk Ukrainiskoho universytetu. Nauchnyi vestnyk Ukraynskoho unyversyteta*, 2, 13–15 [in Ukrainian].
11. Dashkevych, Ya. (2002). Ukrainski zemli v chasakh halytsko-volynskoi derzhavy (kinets X – seredyna XIV st.). *Pamiat stolit*, 4, 3–21 [in Ukrainian].
12. Dashkevych, Ya. (2005). Halytsko-volynski zemli na perekhresti orientatsii: Zakhid. Rus. Skhid (kinets X – seredyna XIV st.). *Ukrainski zemli chasiv korolia Danyla Halytskoho: tserkva i derzhava. Stati i materialy*, 28–29 [in Ukrainian].
13. De Saussure, F. (1879). *Mémoire sur le Système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes.* Leipsick [in French].
14. Dvornik, F. (1949). *The making of Central and Eastern Europe.* London [in English].
15. Dyba, Yu. (2011). Ahiohrafichne dzherelo povidomlennia al-Masudi pro sporudy, vshanovuvani u slovian. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*, 20, 254–288 [in Ukrainian].

⁶⁸ Войтович Л. Угорщина і Польща в боротьбі за спадщину Романовичів: витоки, події, наслідки. *Українсько-угорські етуди.* Львів, 2019. Вип. 3. С. 191–274.

16. Dzino, D. (2010). *Becoming Slav, becoming Croat: identity transformations in post-Roman and medieval Dalmatia*. Leiden; Boston [in English].
17. Fabre, P. (1896). *La Pologne et le Saint Siège. Études d'histoire dédiés à Gabriel Monod*. Paris [in French].
18. Florek, M. (2009). Topografia plemienna Międzyrzecza Wieprza i Bugu na przełomie I i II tysiąclecia i zagadnienie «Grodów Czerwiańskich» w świetle źródeł pisanych i archeologicznych. In *Pogranicze polsko-ruskie we wczesnym średniowieczu na Lubelszczyźnie. Skarby z przeszłości* (pp. 23–34). Lublin [in Polish].
19. Fokt, K. (2003). Chorwacja Północna – między rzeczywistością, hipotezą a legendą. *Acta Archeologica Carpathica*, 38, 135–155 [in Polish].
20. Fokt, K. (2004). Zagadka plemion z nad Bugu, Sanu, Dniestru i Styru. *Przegląd historyczny*, 45, 441–455 [in Polish].
21. Fonkich, B. L. (1982). Paleograficheskie zametki o grecheskikh rukopisiakh italijskikh bibliotek. *Vizantijskie očerki*, 254–262 [in Russian].
22. Fylypchuk, M. A. (1998). Slovianski poselennia Ukrainskoho Prykarpattia u druhii polovyni I tysiacholittia n. e. Stilsko ta yoho okruha. *Mykolaivshchyna: zb. nauk. statei*, 1, 80–104 [in Ukrainian].
23. Fylypchuk, M. A. (2012). Slovianski poselennia VIII–X st. v Ukrainkomu Prykarpatti. Lviv [in Ukrainian].
24. Geizer, H. (1892). Beiträge zur russischen Kirchengeschichte aus griechischen Quellen. *Zeitschrift für kirchen geschichte*, 13, 261 [in German].
25. Golitsyn, A. M. (2015). Zametki o «zapisnoi knizhke» mitropolita Feognosta 1-i poloviny XIV v. *Vestnik tserkovnoi istorii*. Retrieved from www.sedmitza.ru/lib/trxt/5585517 [in Russian].
26. Golovko, A. (1988). *Drevniaia Rus i Polsha v politicheskikh vzaimootnosheniakh X – pervoi poloviny XIII v.* Kyiv [in Russian].
27. Gorskii, A. (1997). Bavorskii Geograf i etnopoliticheskaia struktura vostochnoho slavianstva. *Drevneishye gosudarstva Vostochnoi Yevropy. Materialy i issledovaniia*. 1997 g, 276–278 [in Russian].
28. Grafenauer, B. (1952). Prilog kritici izvjestoja Konstantina Porfirogeneta o doseljenju Hrvata. *Historijski zbornik*, 5, 1–55 [in Croatian].
29. Grousset, R. (1991). *The Empire of the Steppes*. New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press [in English].
30. Hauptmann, L. (1925). Dolazak Hrvata. In *Zbornik Kralja Tomislava* (pp. 88–120). Zagreb [in Croatian].
31. Hauptmann, L. (1937). Seoba Hrvata i Srba. *Jyhoslovenski Istoriski Chasopis*, 3, 30–61 [in Croatian].
32. Hauptmann, L. (1954). Das Regensburger Prwileg von 1086 für das Bistum Prag. *Mitteilungen des Instituts für Osterreichische Geschichte*, 62, 147 [in German].
33. Heršak, E., & Nikšić, B. (2007). Hrvatska etnogeneza: pregled komponentnich etapa i interpretacija (s naglaskom na euroazijske/nomadske sadržaje). *Migracijske i etničke teme*, 23, 251–268 [in Croatian].
34. Hruby, V. (1926). Puvodni Hranice Biskupstvi Prazskeho a hranice Riče Česke v 10 století. *Časopis Matice Moravske*, 50, 104 [in Czech].

35. Isaievych, Ya. (1996). Dzherela pro zakhidni mezhi ukraïnskoï etnichnoï terytorii v period feodalizmu. In Ya. D. Isaievych (Ed.), *Ukraina davnia i nova: narod, relihiia, kultura* (p. 66). Lviv [in Ukrainian].
36. Katičić, R. (1992). Kunstmannovi lingvisticki dokazi o seobi Slavena siuga na sjever. *Starohrvatska Prosvjeta*, 20, 225–328 [in Croatian].
37. Katičić, R. (1993). *Uz početke hrvatskih početaka: filološke studije o našem najranijem srednjovekovlju*. Split [in Croatian].
38. Kętrzyński, S. (1950). Dagome iudex. *Przegląd Historyczny*, 41, 133–138 [in Polish].
39. Khaburhaev, H. (1979). *Etonimiiia «Povesti vremennykh let» v sviazy s zadachami rekonstruksyi vostochnoslavianskoho glottoheneza*. Moscow [in Russian].
40. Klaić, N. (1988). Poganska Stara ili Vela Hrvatska cara Konstantina Porfirogeneta. *Croatica Christiana Periodica*, 12 (21), 49–62 [in Croatian].
41. Koczy, L. (1936). Dagome iudex, Schinesge i Ambaba. *Roczniki Historyczne*, 12, 1–26 [in Polish].
42. Koncha, S. (2007). «Lendziany» v konteksti Kyïvskoi Rusi. *Zbirnyk naukovykh prats Naukovo-doslidnogo instytutu ukraïnoznavstva*, 15, 256–270 [in Ukrainian].
43. Koncha, S. (2007). ΔENZANINOI Konstantyna Bahrianorodnoho v konteksti problemy liakhiv-lendzian. *Visnyk Kyïvskoho natsionalnoho universytetu im. Tarasa Shevchenka. Seriiia: Ukraïnoznavstvo*, 10, 4–7 [in Ukrainian].
44. Koncha, S. (2008). «Lendziany» ta poliany. *Visnyk Kyïvskoho natsionalnoho universytetu im. Tarasa Shevchenka. Seriiia: Ukraïnoznavstvo*, 12, 47–49 [in Ukrainian].
45. Korchynskyyi, O. M. (1987). Gorodishche gigant v predgorie Ukraïnskikh Karpat. *Trudy V mezhdunarodnoho kongressa slavianskoi arkheolohii*, 3, 111–115 [in Russian].
46. Korchynskyyi, O. M. (1998). Slovianski kultovi tsentry IX–XIV st. v okolytsiakh Stil'skoho horodyscha. *Narodoznavchi zoshyty*, 2, 129–133 [in Ukrainian].
47. Korchynskyyi, O. M. (2007). Horodysheche v seli Stil'ske na Lvivshchyni (korotkyi pidsumok doslidzhen). *Zapysky NTSH*, 253, 490–510 [in Ukrainian].
48. Korchynskyyi, O. M. (2008). Rannoserednovichne misto na Verkhnomu Dnistri. *Materialy i doslidzhennia z arkheolohii Prykarpattia i Volyni*, 12, 267–282 [in Ukrainian].
49. Korchynskyyi, O. M. (2009). Pamiatky yazychnytskoi ta khrystyianskoi relihii u seli Dubrova na Lvivshchyni. *Istoriia relihii v Ukraini*, 1, 76–83 [in Ukrainian].
50. Korchynskyyi, O. M. (2011). Pro pecherni komplekxy v misti Mykolaïevi na Lvivshchyni ta yoho okolytsiakh. *Materialy i doslidzhennia z arkheolohii Prykarpattia i Volyni*, 15, 232–256 [in Ukrainian].
51. Korchynskyyi, O. M. (2017). Pamiatky arkheolohii istoryko-kulturnoho zapovidnyka «Stil'ske horodysheche». *Stil'skyi hrad*, 1, 125–154 [in Ukrainian].
52. Koroliuk, V. (1952). K voprosu ob otnosheniiah Rusi i Polshy v X veke. *Kratkie soobshcheniia Instituta slavianovedeniia*, 9, 43–50 [in Russian].
53. Kowalenko, W. (1958). Znowu o Dagome iudex. *Roczniki Historyczne*, 24, 233–304 [in Polish].
54. Kozłowska-Budkowa, Z. (1937). *Repertorium polskich dokumentów doby piastowskiej*. Kraków [in Polish].

55. Kozubovskiy, H. A. (2014). Hroshovi odynytisi z «Uryvkiv Beneshevycha z istorii ruskoi tserkvy XIV st.». *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 5, 126 [in Ukrainian].
56. Kronsteiner, O. (1978). Gab es unter den Alpenslaven eine kroatische ethnische Gruppe? *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, 24, 137–157 [in German].
57. Kunstmann, H. (1982). Über den Namen der Kroaten. *Die Welt der Slaven*, 27 (1), 131–136 [in German].
58. Kunstmann, H. (1983). Kamen die westslawischen Daleminci aus dalmatien? *Die Welt der Slaven*, 28, 370 [in German].
59. Kunstmann, H. (1984). Wer waren die Weisskroaten des byzantinischen Kaisers Konstantin Porphyrogenetos. *Die Welt der Slaven*, 29 (1), 119 [in German].
60. Kurbisówna, B. (1962). Dagome iudex – studium krytyczne. In *Początki państwa Polskiego. Księga Tysiąclecia* (Vol. 1, pp. 363–424). Poznań [in Polish].
61. Labuda, G. (1948). Znaczenie prawno-polityczne dokumentu Dagome iudex. *Nasza Przeszłość*, 4, 33–35 [in Polish].
62. Labuda, G. (1949). *Pierwsze państwo słowiańskie – państwo Samona*. Poznań [in Polish].
63. Labuda, G. (1988). *Studia nad początkami państwa Polskiego* (Vol. 2). Poznań [in Polish].
64. Lapshova, O. V., & Smirnova, L. N. (2001). *Vsemirnaia istoriia flota*. Moscow [in Russian].
65. Lončar, M. (2002). Dalmatinske etimologije Konstantina Porfirogeneta. *Folia onomastica Croatica*, 11, 149–174 [in Polish].
66. Łowmiański, H. (1953). Lędzianie. *Slavia Antiqua*, 4, 97–114 [in Polish].
67. Łowmiański, H. (1964). *Początki Polski* (Vol. 2). Warsaw [in Polish].
68. Łowmiański, H. (1970). *Początki Polski* (Vol. 4). Warsaw [in Polish].
69. Łowmiański, H. (1973). *Początki Polski* (Vol. 5). Warsaw [in Polish].
70. Łowmiański, H. (1948). Imię chrzestne Mieszka I. *Slavia occidentalis*, 19, 203–308 [in Polish].
71. Lu, Dz. Stulsko. (1890). In F. Sulimierskyi, B. Chlebowskyi, W. Walewskyi (Eds.), *Słownik geograficzny królestwa Polskiego i innych krajów Słowiańskich* (Vol. 11, p. 508). Warsaw [in Polish].
72. Maiorov, A. (2006). Konstantin Bagrianorodnyi o proiskhozhdenii i rannei istorii khorvatov: Velikaia Khorvatiia i belyie khorvaty. *Rossica antique. Materialy i issledovaniia*, 40–73 [in Russian].
73. Maiorov, A. (2006). *Velikaia Khorvatiia: etnogeneza i ranniaia istoriia slavian Prikarpatkogo regiona*. Saint Petersburg [in Russian].
74. Majorov, A. (2012). *Velika Hrvatska. Etnogeneza i rana povijest Slavena prikarpatkoga područja*. Zagreb [in Croatian].
75. Maksimov, E. (1990). Yugo-Vostochnaia Yevropa v pervoi chetverti I tys. n. e. po arkheologicheskim dannym. Istoriografiia. In V. D. Baran (Ed.), *Slaviane Yugo-Vostochnoi Yevropy v predgosudarstvennyi period* (pp. 19–20). Kyiv [in Russian].
76. Margetić, L. (2001). *Dolazak Hrvata*. Split [in Croatian].
77. Marquart, J. (1903). *Ostereuropäische und ostasiatische Streifzüge*. Leipzig [in German].

78. Matsiek, V. (1938). Kniazhe-mytropolychy Stilsko v Mykolaivshchyni nad Dnistrom. *Nasha Batkivshchyna*, 129–131 [in Ukrainian].
79. Mochulskyi, M. (1901). Pryvilei m. Mykolaieva nad Dnistrom. *Zapysky NTSH*, 43, 1–11 [in Ukrainian].
80. Modelski, T. (1920). Z onomastyki i terminologii średniowiecznej. *Kwartalnik Historyczny*, 34, 11–14 [in Polish].
81. Mužić, I. (1991). *Podrijetlo i pravjera Hrvata*. Split [in Croatian].
82. Nalepa, J. (1996). Prapolski bastion toponimiczny w Bramie Przemyskiej i Łędzanie. *Początki sąsiedztwa. Pogranicze etniczne polsko-rusko-słowackie w średniowieczu*, 47–64 [in Polish].
83. Niederle, L. (1906). *Slovanske starožitnosti* (Vol. 2, Pt. 1). Prague [in Czech].
84. Pantelić, S. (1993). *Najstarija povijst Hrvata*. Mainz [in Croatian].
85. Parczewski, M. (1991). *Początki kształtowania się polsko-ruskiej rubieży etnicznej w Karpatach. U źródeł rozpadu Słowiańszczyzny na odłam wschodni i zachodni*. Kraków [in Polish].
86. Parczewski, M. (2000). Badania nad kulturą wczesnosłowiańską. In M. Kobusiewicz, S. Kurnatowsky (Eds.), *Archeologia i prahistoria polska w ostatnim półwieczu* (pp. 413–421). Poznań [in Polish].
87. Parczewski, M. (2001). *Quellen zur slawischen Besiedlung im Karpatengebiet* (M. Parczewski Ed.). (Pt. 1). Kraków [in Polish].
88. Parczewski, M. (2003). Problem Łędzian a kształtowanie się polsko-ruskiej rubieży etnicznej. In W. Chudziak (Ed.), *Civitas Schinesghe cum pertinentiis* (pp. 151–165). Toruń [in Polish].
89. Pashchenko, Ye. (2019). Deiki pyttannia etnohenezu khorvativ u suchasni khorvatskii nausti. *Ukraina i Khorvatiia: istorychni paraleli. Ukrajina i Hrvatska: povijesne paralele*, 244–252 [in Ukrainian].
90. Peniak, P. (1980). *Rannoslovianske ta davnoruske naseleння Zakarpattia VI–XIII st.* Kyiv [in Ukrainian].
91. Perich, L. (1945). *Slezko*. Prague [in Czech].
92. Pohl, W. (1985). Das Awarenreich und die «Kroatishen» Ethnogenesisen. *Die Bayern und ihre Nachbarn*, 1, 293–298 [in German].
93. Pohl, W. (1988). *Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa*. Munich [in German].
94. Pohl, W. (1995). Osnove hrvatske etnogeneze: Avari i Slaveni. *Etnogeneza Hrvata. Ul. N. Budak*, 86–96 [in Croatian].
95. Priselkov, M., & Fasmer, M. (1916). Otryvki V. N. Beneshevicha po istorii russkoi tserkvi XIV veka. *Izvestiia Otdela russkogo yazyka i slovestnosti*, 21 (1), 48–70 [in Russian].
96. Ptaśnik, Jan. (1911). *Dagome iudex. Przyczynek krytyczny do genezy świętopietrza w Polsce*. Kraków [in Polish].
97. Regel, W. (1891). *Analecta Byzantino-Russica*. Petropoli; Lipsiae [in Greek].
98. Rikman, E. (1975). *Etnicheskaia istoriia naseleniia Podnestrovia i prilegaiushchego Podunavia v pervykh vekakh nashei ery*. Moscow [in Russian].
99. Rospond, S. (1960). Mileniowe badania onomasty. I. Dagome – tajemnicze imię lub imiona pierwszego władcy polskiego. *Język Polski*, 40 (1), 17–27 [in Polish].

100. Rusanova, I., & Timoshchuk, B. (1993). *Yazycheskie sviatilishcha drevnikh slavian*. Moscow [in Russian].
101. Rusyna, O. (1996). Kyivska vyprava Hedymina: tekstolohichniy aspekt problemy. *Zapysky NTSH*, 231, 147–157 [in Ukrainian].
102. Rusyna, O. (2005). *Studii z istorii Kyieva ta Kyivskoi zemli*. Kyiv [in Ukrainian].
103. Rybakov, B. (1987). *Yazychestvo Drevnei Rusi*. Moscow [in Russian].
104. Sakaš S. (1949). Iranische Herhunft des Kroatischen Volksnamens. *Orientalia Christiana Periodica*, 15, 330–340 [in German].
105. Samoilov, K. (1941). *Morskoi slovar*. Moscow; Saint Petersburg [in Russian].
106. Shchaveleva, H. (1990). *Dagome iudex. Polskie latinoiazychnyie srednevekovyie istochniki. Teksty, perevod, komentarii*. Moscow [in Russian].
107. Šišić, F. (1925). *Povijest Hrvata v vrijeme narodnih vladara*. Zagreb [in Croatian].
108. Sivers, A. (1922). *Topografija kladov s prazhskimi groshami*. Saint Petersburg [in Russian].
109. Smishko, M. Yu. (1953). Rannoslavijska kultura Karpatskoho pidhiria. *Naukovi zapysky Instytutu suspilnykh nauk AN URSSR*, 1, 131–151 [in Ukrainian].
110. Smishko, M. Yu. (1960). *Karpatski kurhany pershoi polovyny I tys. n. e.* Kyiv [in Ukrainian].
111. Smishko, M. Yu. (1968). *Skhidnoslavijski plemena na terytorii zakhidno-ukrainskykh zemel u pershii polovyni I tys. n. e. Torzhestvo istorychnoi spravedlyvosti*. Lviv [in Ukrainian].
112. Smishko, M. Yu. (1976). In O. P. Chernysh (Ed.), *Naselennia Prykarpattia i Volyni za doby rozkladu pervisnoobshchynnoho ladu ta v davnoruskyi chas* (pp. 48–63). Kyiv [in Ukrainian].
113. Smishko, M. Yu. (1976). Plemena cherniakhivskoi kultury. In O. P. Chernysh (Ed.), *Naselennia Prykarpattia i Volyni za doby rozkladu pervisnoobshchynnoho ladu ta v davnoruskyi chas* (pp. 63–83). Kyiv [in Ukrainian].
114. Smishko, M. Yu. (1976). Plemena pshevorskoj kultury. In O. P. Chernysh (Ed.), *Naselennia Prykarpattia i Volyni za doby rozkladu pervisnoobshchynnoho ladu ta v davnoruskyi chas* (pp. 28–38). Kyiv [in Ukrainian].
115. Smishko, M. Yu. (1976). Plemena zarubynetskoj kultury. In O. P. Chernysh (Ed.), *Naselennia Prykarpattia i Volyni za doby rozkladu pervisnoobshchynnoho ladu ta v davnoruskyi chas* (pp. 6–15). Kyiv [in Ukrainian].
116. Smishko, M. Yu. (1976). Sarmatski plemena. In O. P. Chernysh (Ed.), *Naselennia Prykarpattia i Volyni za doby rozkladu pervisnoobshchynnoho ladu ta v davnoruskyi chas* (pp. 38–48). Kyiv [in Ukrainian].
117. Sobolevskii, A. (1921). Russko-skifskie etiudy. *Izvestiia Otdeleniia Russkoho Yazyka i Slovestnosti*, 26, 8 [in Russian].
118. Steindorff, L. (2006). *Povijest Hrvatske od srednjeg vijeka do danas* (R. Steindorff-Andrun, S. Lipovčan, Trans.). Zagreb [in Croatian].
119. Sułowski, Z. (1953). Geografia dokumentu Dagome iudex. *Slavia Antiqua*, 4, 232–248 [in Polish].
120. Szombathy, J. (1894). Praehistorische Recognoscierungen stour nach der Bukowina im Jahre 1893. *Jahrb. des Bukowiner Landes-Museum*, 2, 10–21 [in German].

121. Torday, L. (1997). *Mounted Archers: The Beginnings of Central Asian History*. Edinburgh; Cambridge; Durham, N.C.: The Durham Academic Press [in English].
122. Tretiakov, P. (1953). *Vostonoslavianskie plemena*. Moscow; Saint Petersburg [in Russian].
123. Tymoshchuk, B. (1993). Ilivske horodyshche-sviatylyshche. *Halysko-Volynska derzhava: peredumovy vynykennia, istoriia, kultura, tradytsii*, 28–29 [in Ukrainian].
124. Vakulenko, L. (1968). Pamiatniki kultury karpatskikh kurganov u s. Glubokoie. *Arkheologicheskie issledovaniia na Ukraine v 1967 g.*, 169–172 [in Russian].
125. Vakulenko, L. (1976). Poselennia kultury karpatskykh kurhaniv. In V. I. Dovzhenok (Ed.), *Doslidzhennia z sloviano-ruskoï arkheolohii* (pp. 73–94). Kyiv [in Ukrainian].
126. Vakulenko, L. (1977). *Pamiatky pidhiria Ukrainskykh Karpat pershoi polovyny I tysiacholittia n. e.* Kyiv [in Ukrainian].
127. Vakulenko, L., & Prikhodniuk, O. (1985). Problema preiomstvennosti cherniakhovskikh i ranneslavianskikh drevnostei v svete issledovaniï na Srednem Dnestre. *Slavia Antiqua*, 33, 71–136 [in Russian].
128. Vasilevskii, V. (1888, Fevral). Zapisi o postavlennii yepiskopov pri mitropolite Feognoste v Vatikanskom grecheskom sbornike. *Zhurnal Ministerstva narodnogo prosveshcheniia*, 255, 445–463 [in Russian].
129. Vasmer, M. (1923). *Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slaven: Die Iranier in Südrussland* (Vol. 1). Leipzig [in German].
130. Vatsëba, R. (2014). Pivdenropolabski sloviany u IX st.: zovnishnopolitychnyi aspekt istorii. *Shevchenkivska vesna – 2014: istoriia: materialy XII Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii studentiv, aspirantiv ta molodykh uchenykh*, 228–231 [in Ukrainian].
131. Vatsëba, R. (2015). Etnopolitychna struktura Pivdennoho Polabia naprykintsi VIII – u pershii tretyni X st. *Problemy istorii krain Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy: zb. nauk. prats*, 4, 7–21 [in Ukrainian].
132. Vatsëba, R. (2016). Slavianskaia etnonimika Elbo-Zaalskogo mezhdurechia kak istochnik issledovaniia rannei gosudarstvennosti u belykh serbov. *Vspomogatelnye istoricheskie distsypliny v sovremennom nauchnom znanii: materialy XXVIII Mezhdunarodnoi nauchnoi konferentsii*, 151–153 [in Russian].
133. Vatsëba, R. (2017). Problema formuvannia derzhavy u polabskykh slovian: kontseptualnyi vymir istoriografii. *Istorychnyi arkhiv. Naukovi studii: zb. nauk. prats*, 19, 20–28 [in Ukrainian].
134. Vatsëba, R. (2018). Etnokulturna struktura slovianskoho Polabia u VII–IX st. i vplyv porubizhzhia na derzhavotvorchi protsesy. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, 51, 329–341 [in Ukrainian].
135. Vatsëba, R. (2019). Do pytannia pro uchast Bilykh khorvativ v etnohenezi verkhno-luzhychan. *Ukraina i Khorvatiia: istorychni paraleli. Ukraïna i Hrvatska: povijesne paralele*, 127–151 [in Ukrainian].
136. Vedriš, T. (2007). Povodom novog tumačenja vijesti Konstantina VII. Porfirogeneta o snazi hrvatske vojske. *Historijski Zbornik*, 60, 1–33 [in Croatian].
137. Voitovych, L. (1993). Slidamy bilykh khorvativ. *Litopys Chervonoï kalyny*, 5–6, 2 [in Ukrainian].
138. Voitovych, L. (1998). «Bili khorvaty» chy «karpatski khorvaty». *Mykolaivshchyna: zb. nauk. prats*, 1, 49–79 [in Ukrainian].

139. Voitovych, L. (1998). Etnoterytorialna pidosnova formuvannia udilnykh kniazivstv Volynskoi zemli. *Volyno-Podilski arkhеolohichni studii*, 1, 286–294 [in Ukrainian].
140. Voitovych, L. (2001). «Cherviany» u pratsiakh I. Krypiakevycha (Do pytannia pro pochatok derzhavnosti). *Ukraina: kulturna spadshyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*, 8, 818–822 [in Ukrainian].
141. Voitovych, L. (2001). Kniazivstva karpatskykh khorvativ. *Etnohenez ta rannia istoriia slovian: novi naukovy kontseptsii na zlami tysiacholit*, 195–210 [in Ukrainian].
142. Voitovych, L. (2003). Peremyske kniazivstvo. Dzherela derzhavnosti. *Peremysl i Peremyska zemlia protiahom vikiv*, 3, 39–50 [in Ukrainian].
143. Voitovych, L. (2004). «Bili khorvaty» chy «karpatski khorvaty»? Prodovzhennia dyskusii. *Drohobyt'skyi kraieznavchyi zbirnyk*, 8, 38–45 [in Ukrainian].
144. Voitovych, L. (2004). Karpatski khorvaty v etnopolitychnomu rozvytku Tsentralno-Skhidnoi Yevropy rannoho serednovichchia. *Ukraina v Tsentralno-Skhidnii Yevropi (z naidavnishykh chasiv do XVIII st.)*, 4, 105–132 [in Ukrainian].
145. Voitovych, L. (2005). Karpatskiie khorvaty. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta. Serii 2. Istorii*, 1, 133–146 [in Russian].
146. Voitovych, L. (2006). Velyka Khorvatiia, yaku nazyvaiut «Biloiu»: do pytannia pro pokhodzhennia i znachennia khorvatskykh etnichnykh nazv. *Mykolaivshchyna: zb. nauk. statei*, 3, 31–66 [in Ukrainian].
147. Voitovych, L. (2006). Vostochnoie Prykarpacie vo vtoroi polovine I tys. n. e. Nachalnye etapy formirovaniia gosudarstvennosti. *Rossica Antiqua. 2006. Issledovaniia i materialy*, 6–39 [in Russian].
148. Voitovych, L. (2006–2007). O proiskhozhdenii etnonima khorvaty: istoriko-etimologicheskiie zametki. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*, 15, 55–61 [in Russian].
149. Voitovych, L. (2007). «Velikaia Khorvatiia, nazyvaemaia “Beloï”...»: k voprosu o proiskhozhdenii i znachenii khorvatskikh etnicheskikh nazvanii. *Kniazha doba: istoriia i kultura*, 1, 13–44 [in Russian].
150. Voitovych, L. (2007, Berezen 6, 13, 16, 20). Zahadky fortetsi. *Hromada (Mykolaiv)* [in Ukrainian].
151. Voitovych, L. (2008). [Review of the book: Velikaia Khorvatiia: Etnogenez i ranniaia istoriia slavian Prikarpatskogo regiona by A. V. Maiorov]. *Zapysky NTSH*, 256, 705–707 [in Ukrainian].
152. Voitovych, L. (2008). «Bavarskyi heohraf»: problemy lokalizatsii slovianskykh plemen. *Problemy slovianoznavstva*, 57, 42–62 [in Ukrainian].
153. Voitovych, L. (2009). «Bavarskyi Heohraf»: sproba etnolokalizatsii naselennia Tsentralno-Skhidnoi Yevropy v IX stolitti. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 5, 12–34 [in Ukrainian].
154. Voitovych, L. (2010). «Bavarskyi Heohraf»: Sproba lokalizatsii slovianskykh kniazivstv v IX stolitti. *Średniowiecze Polskie i Powszechnie*, 2 (6), 35–66 [in Ukrainian].
155. Voitovych, L. (2010). Prykarpattia v druhii polovyni I tysiacholittia n. e.: naidavnishi kniazivstva. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii 1. Istorychna*, 45, 13–54 [in Ukrainian].
156. Voitovych, L. (2010). Sarmaty na zemliakh nynishnoi Ukrainy: problemy lokalizatsii plemen. *Zapysky NTSH*, 260 (2), 7–23 [in Ukrainian].

157. Voitovych, L. (2010). Vostochnoie Prikarpatie vo vtoroi polovynie I tys. n. e. Nachalnye etapy formirovaniia gosudarstvennosti. *Rusyn*, 3 (21), 5–49; 159–169 [in Russian].
158. Voitovych, L. (2011). *Halytsko-volynski etiuudy*. Bila Tserkva [in Ukrainian].
159. Voitovych, L. (2013). Povertaiuchys do khorvativ Kostiantyna Bahrianorodnoho. *Narteks. Byzantina Ukrainensis*, 2, 71–101 [in Ukrainian].
160. Voitovych, L. (2013). Zhytychi i stadychi: zahadkovi plemena Dnistrovskoho livoberezhzhia. *Naukovi studii*, 6, 291–306 [in Ukrainian].
161. Voitovych, L. (2015). Lendziany: novi variatsii na stari motyvy. *Visnyk Instytutu Arkheolohii*, 10, 126–137 [in Ukrainian].
162. Voitovych, L. (2016). «Bavarskii Geograf»: popytki etnolokalizatsii naseleniia Tsentralno-Vostochnoi Yevropy v IX veke. *Studia Historica Europae Orientalic. Issledovaniia po istorii Vostochnoi Yevropy*, 9, 16–51 [in Russian].
163. Voitovych, L. (2017). Davnie Stilsko: pomylka arkheolohiv chy nova zahadka? *Plisneski starozhytnosti: zb. nauk. prats*, 2, 18–26 [in Ukrainian].
164. Voitovych, L. (2017, Berezen 28). Zahadka davnoho Stilska chy pomylka arkheolohiv? Hromada [in Ukrainian].
165. Voitovych, L. (2019). Halytsko-Volynske kniazivstvo i korolivstvo Rusi ta monholi. *Problemy istorii viin i viiskovoho mystetstva*, 2, 45–146 [in Ukrainian].
166. Voitovych, L. (2019). Uhorshchyna i Polshcha v borotbi za spadshchynu Romanovychiv: vytoky, podii, naslidky. *Ukrainsko-uhorski etiuudy*, 3, 191–274 [in Ukrainian].
167. Voitovych, L. (2019). Velyka Khorvatiia i Bila Khorvatiia: dovhyi shliakh podolannia pomylkovoho stereotypu. *Ukraina i Khorvatiia: istorychni paraleli. Ukrajina i Hrvatska: povijesne paralele*, 152–169 [in Ukrainian].
168. Voitovych, L. (2019, Berezen 10). Fort «Tarandov» fortetsi «Mykolaiv». *Hromada* [in Ukrainian].
169. Voitovych, L. (2019, Liutyi 26). Zahadky fortetsi «Mykolaiv». *Hromada. (Mykolaiv)* [in Ukrainian].
170. Voitovych, L., Skolozdra, R. (2006). Ustia, Ustechko... *Mykolaivshchyna: zb. nauk. statei*, 4, 67–78 [in Ukrainian].
171. Vojtovyč, L. (2014). *Chrouati et altera Chrowati. Ukrajinski Karpati: etnogeneza–arheologija–etnologija*. Zagreb [in Croatian].
172. Wasilewski, T. (1976). Dulebowie – Łędzianie – Chorwaci. Z zagadnień osadnictwa plemiennego i stosunków politycznych and Bugiem, Sanem i Wisłą w X wieku. *Przegląd Historyczny*, 67 (2), 181–187 [in Polish].
173. Widajewicz, J. (1947). *Państwo Wislan*. Kraków [in Polish].
174. Wolfram, H. (1979). *Conversio Bagoariorum et Carantanorum: Das Weissbuch der Salzburger kirche über die erfolgreiche Mission in Karantanien und Pannonien*. Vienna; Cologne [in German].
175. Yushchenko, M., Petryk, V., & Piniashko, T. (2019). Mykolaiv-Rozvadivske peredmostove ukriplennia 1854–1914 rr. (Bruckenkopf Mikolajow-Rozwadow). *Arkheolohiia i fortyfikatsiia Ukrainy: zb. materialiv*, 165–171 [in Ukrainian].
176. Zakrzewski, S. (1921). *Najdawniejsza bulla dla Polski. Spostrzeżenia nad dokumentem Dagome iudex*. Lviv [in Polish].

177. Zástěrová, B. (1956). Hlavní problémy z počátku dejin slovanských narodů. In *Vznik a počátky slovanů* (Vol. 1, pp. 34–45). Prague [in Czech].
178. Županić, N. (1925). Prvobitni Hrvati. In *Zbornik kralja Tomislawa* (pp. 291, 296). Zagreb [in Croatian].
179. Županić, N. (1928). Prvi nosilci etnickich imen Srb, Hrvat, Cech i Ant. *Etnolog*, 2, 74–79 [in Croatian].
180. Županić, N. (1937–1938). Značenje barvnega atributa v imenu Crvena Hrvatska. *Etnolog*, 10/11, 355–376 [in Croatian].
181. Zyma, T. I. (2010). *Hidrotekhnichni sporudy: navchalnyi posibnyk*. Rivne [in Ukrainian].

Leontii VOITOVYCH

*Doctor of Sciences in History, Professor
Senior Researcher at the Department of Medieval History
Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies
National Academy of Sciences of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9191-6537>
e-mail: lev67420@ukr.net*

STILSKO: BETWEEN FACTS AND FICTION

Research on the Stilsko settlement (Mykolaiv district, Lviv region) was interrupted at the end of the 20th century due to a lack of funds. Gradually, around this important monument started to accumulate insufficiently substantiated hypotheses and fabrications, which were transformed into stereotypes. In particular, this concerns statements about the capital of White Croatia, cave pre-Christian temples and cave monasteries, a system of locks on the river Kolodnytsia. The author analyzed the discussion in European science about Great Croatia in Ukrainian Prykarpattia and the localization of White Croatia.

Attention is drawn to the attempts of Polish historiography to prove that this region belonged only to the Lendians, as well as to the development of the latest discussion on Croatian ethnogenesis. Based on this analysis, it is stated that White Croatia was located on the Upper Vistula, Upper Oder, Saale, and White Elster, and Stolsko (Stilsko) in the 10th century was built as the center of the Croatian principality, which was formed, probably after poborani joined western zhytychi-trebovliany. The fortifications remained unfinished and were obtained by the Kyivan army in 992/993. No grounds for claiming the existence of cave temples, especially in the Austrian fortifications built in the early 20th century, were found, and hypotheses about their existence were found baseless, as well as the existence of locks, which were unnecessary on the river Kolodnytsia.

However, the mysteries of Stilsko are only started because a certain source (the notebook of Metropolitan Theognostus) noted the existence of Stilsko, which paid 30 hryvnias to the metropolitan treasury around 1331. During the struggle for the Romanov heritage in 1370–1377 not revived as an urban settlement. The article states that its localization remains the main task for further research.

Keywords: Stilsko, Great Croatia, White Croatia, cave temples, sluices, Feognost.